

له نورو علومو سره د ښوونې او روزنې د اړیکې پلټنه

لیکوال: پوهنپار سید احمد شاه شریفی

ژباړن: محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ لمريز کال

له نورو علومو سره
د ښوونې روزنې د اړیکې پلټنه

لیکوال:

پوهنیار سید احمد شاه شریقی

ژباړن:

محمد اکبر نیازی

۱۳۹۴ ل کال

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: له نورو علومو سره د بشوونې روزنې اړیکې پلټنه

لیکوال: پوهنیار سید احمد شاه شریفی

ژباړن: محمد اکبر نیازی

خپروندی: د افغانستان ملي تحریک، فرهنگي خانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

کمپوز: ژباړن

ډیزاینګر: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م

د تحریک د خپرونو لړ: (۸۶)

لړلیک

مخ	سرلیک
۱.....	د پیل خبرې
۵.....	د ژباړن خبرې
۶.....	سریزه
۹.....	ارزښت او اړتیا
۹.....	تیرو اثارو ته کتنه
۱۱.....	د ښوونې روزنې او نورو علومو ترمینځ اړیکه
۱۲.....	د فلسفې بحثونه
۱۴.....	د فلسفې پیژندنه
۱۶.....	د فلسفې سره د ښوونې روزنې اړوند مفاهیم
۲۲.....	د علومو سره د فلسفې اصلي او عمده اختلافات
۲۳.....	د فلسفې او ښوونې روزنې ترمینځ د مقایسوي اړیکې موندنه
۳۱.....	د ښوونې روزنې او اروا پوهنې ترمینځ اړیکې
۳۸.....	د انسان بنسټیزې اړتیاوې
۴۲.....	په انساني شخصیت کې د اړتیاوو ونډه او ارزښت
۴۳.....	روغتیا او سلامتیا څه ته وایي؟ او سالم څوک دی؟
۵۴.....	د روغتیا زده کړه
۵۹.....	د ښوونې روزنې او ټولنپوهنې ترمینځ اړیکه
۶۶.....	د ښوونې روزنې او اقتصاد ترمینځ اړیکه

- ۷۳..... دیوې ټولني اقتصادي سرچینې عبارت دي له
- ۷۴..... د ښوونې روزنې او سیاست ترمینځ اړیکه.
- ۸۱..... نولي د سیاست څو تعریفونه په لاندې ډول کړي
- ۸۵..... د ښوونې روزنې، دین او مذهب ترمینځ اړیکې
- ۸۹..... د ښوونې روزنې او سولې ترمینځ اړیکه
- ۹۵..... د ښوونې روزنې او شمیرني ترمینځ توپیر
- ۹۷..... د ښوونې روزنې او انسان پېژندنې ترمینځ توپیر
- ۹۹..... د ښوونې روزنې او اناتومي ترمینځ توپیر
- ۹۹..... د ښوونې روزنې او فزیولوژي ترمینځ توپیر

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كابل د كب پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملى كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي خانگه

د پیل خبرې

ښوونه روزنه چې اصطلاحاً د روزنیزو علومو په نوم یادېږي اوږده او تاریخي لرغونتیا لري.

له همدې پلوه دا علم په منظم ډول ازمايښت او د روزنیزو مسائلو مطالعه او څېړنه کوي او په اوولسمه پېړۍ کې د یو تجربوي علم په توګه وپېژندل شوه.

ارواپوه پوه جان از موس کمینوس لومړنی علمي شخصیت و چې ددې علم په علمي کولو کې یې ارزنده او ارزښتناکې منډې ترې او خدمات ترسره کړې، تر څو چې ددې علم بنسټ یې کېښود. زموږ په هیواد کې د ښوونې روزنې په برخه کې د لیسانس تر کچې زده کړې په کابل پوهنتون کې د همدې پوهنځي د تاسیس پر مهال رامینځته شوې.

د ښوونې روزنې پوهنځی زموږ په هیواد کې د غوره او د هغو پوهنځیو له ډلې څخه شمیرل کېده چې د امریکې متحده ایالاتو له څو پوهنتونو سره یې اړیکه درلوده.

افغانستان د هغو هیوادونو له ډلې څخه ده چې د فرانسې، ایران او یو شمیر نورو هیوادونو څخه پکې دې علم ته لږه پوهنتوني بڼه ورکړل شوېده.

د شلمې میلادي پیړۍ په پیل کېنې ښوونې روزنې څو محدودې څانګې درلودې او په خورا چټکتیا سره یې پراختیا ومونده او پوهان یې پدې وتوانیدل چې دې برخې ته لا هم پراختیا ورکړي او د څانګو شمیر یې تر شلو پورې ورسید.

همدا ډول پدې پیړۍ کېنې زده کړې په چټکتیا سره پراختیا ومونده او دا پراختیا د نړۍ په ټولو هیوادونو کېنې په ځانګړې توګه په انګلسي ژبو غربي هیوادونو کې محسوسید.

د غربي هیوادونو په مینځ کېنې امریکا لومړنۍ هیواد وو، چې د شلمې پیړۍ په اوږدو کې په سمه او منظمه توګه دا زده کړه تعقیب کړه. په همدې پیړۍ کېنې جاپان هم د نړۍ په هیوادونو کېنې مخکښه ونډه درلوده او د لومړیو هیوادونو ونډه وه چې د ښوونیز نظام په نوښت، غوښتنه او بیا کتنه کې یې ګام واخیست.

جاپان د شلمې پیړۍ په پیل کېنې داسې لار پیدا کړه چې له لارې وکولای شول د ټولنیزو افکارو د ودې لپاره د مختلفو علومو د تجارت په برخه کېنې، وړتیا لرونکي اشخاص د متخصصانو په واسطه په فني او مسلکي توګه کسان وروزي.

شلمه پیړۍ د ماشین، نوې ټکنالوژۍ او پوهې پړاو دی، پدې پیړۍ کېنې په نظري او عملي علومو کېنې پرمختګ د ستاینې وړ ده.

د پوهې د ورځيني پرمختگ او ټکنالوژۍ ته لاسرسی په ځانگړي توگه نوې ټکنالوژۍ ته سبب شول، ترڅو پوهه او صنعت په چټکۍ سره پرمختگ وکړي او د همدې پيړۍ وگړي د کار له غوره اسانتياوو څخه برخمن شي.

خو له بده مرغه دا حالات نړۍ شموله نه دي، او اوسمهال ددې زماني بيوزلي او لاستنگي خلک ځوروي.

د نړۍ ډير انسانان شته چې د پوهې له ستر نعمت څخه بې برخې دي او جگړې د نړۍ د خلکو لمن نيولې ده چې ددې جگړو اصلي سرچينې هم همدا پرمختللي هيوادونه دي.

لومړۍ او دويمه ويجاړوونکې نړيوالې جگړې ددې بيلگې دي، چې د نړۍ د ميلونونو انسانانو ژوند يې واخيست او د نړيوالې ټولنې د ژوند هوساينه او آرامتيا يې له ځان سره يوره. بنوونه روزنه د نورو علومو له لارې او لاسته راوړنو لکه ارواپوهنه، ټولنپوهنه، فلسفه، اقتصاد، سياست، ديني، احصايه او نورو څخه پخپلو بنوونيزو او روزنيزو فعاليتونو کې گټه پورته کوي.

بيلگه: د ارواپوهنې علم او نورې څانگې يې پخپلو چارو کې د چلند، عواطفو، احساساتو او انگيزو په اړه ارزښتناکې خبرتياوې اخلي.

د ټولنپوهنې علم د بنوونې روزنې په وړاندې خپل ليدلوری داسې وړاندې کوي

که څه هم انسان د بنوونې روزنې له نظره مهم گڼل کيږي. او د ټولنې سره يې جوړښت لاهم گڼل کيږي. بنوونه روزنه يو پراخ علم

دی او له فرهنگي، سياسي، اقتصادي، اجتماعي او نورو عواملو څخه متاثره کيږي او نه شو کولای څو د پورتنیو عواملو څخه پرته بڼوونه روزنه مطالعه او تر تحقیق لاندې ونیسو.

د روزنې موخه باید د شخصیت بشپړتیا، د بشر حقوقو ته درناوی او سياسي خپلواکۍ واوسي (د بشر حقوقو اعلامیه ۲۵ ماده)

د یادونې وړ ده چې د محترم پوهنوال ډاکټر میر اکرم میرزاد له علمي مرستې او همدا ډول د محترم احمد قدیم بلوخ چې ددې اثر په سمون کېنې راسره زیار ایستی مننه وکړم.

د ژباړن خبرې

د نړۍ په گوټ گوټ کې هر انسان پرمختګ ته اړتیا او ددې پرمختګ لپاره یوازینی اسانه لار ښوونه روزنه ده، زه یې په هر ډګر کې اړینه او د همدې پرمختګ لپاره مهم فکتور بولم. ښوونه روزنه د ژوند په هره برخه کې رغنده رول لوبوي. د نړۍ په ډیری او پرمختللو هیوادونه کې د هر ډول پرمختګ لپاره ښوونې روزنې ته پوره پاملرنه کیږي او د افرادو د روزنې لپاره ښوونکي په دنده ګمارل کیږي.

نوموړی کتاب که څه هم د کابل پوهنتون درسي کتاب دی خو لوستنه یې د هر کچې لوستونکو لپاره ګټوره ده. په نوموړي کتاب کې د بیلابیلو علوم پیژندنه او له ښوونې روزنې سره یې اړیکې هم په روښانه ډول بیان شوې دي. ښوونې روزنې ته د ژوند په هره برخه کې اسلام، طب، ساینس، اقتصاد او ..... اړتیا لیدل کیږي او د علومو په پرمختګ او خپریدا کې هم ستره ونډه لري. له ښوونې روزنې پرته ژوند بیخونده وي، ښوونې روزنې او خپلې ژبې د حق ادا کولو د پټه اړکرم چې نوموړی کتاب پښتو ژبې ته راو ژباړم.

نوموړی کتاب د کابل پوهنتون استاد محترم پوهنیار سیداحمد شاه شریفی له خوا په دري ژبه لیکل شوی چې اوسمهال د اراو پوهنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په توګه تدریسېږي.

په پای کې د خوست پوهنتون محترم استاد پوهنیار حضرت محمد بهار څخه نړۍ مننه کوم چې د کتاب په سمون کې را مرسته وکړه کور دې ودان وي.

محمد اکبر نیازی

احمد شاه بابا مېنه — کابل

سریزه

اوسمهال دا هڅه کوو چې له نورو علومو سره د ښوونې روزنې اړیکه تشریح او پیدا کړو ترڅو ددې علم ستونزمنه مطالعه اسانه او د روښانتیا په لور بوځو. ځکه چې دا علم دهغو ټولنیزو ارزښت لرونکو بنسټونوله ډلې شمیرل کیږي. چې د انساني اړتیاوو له کبله د ټولنیزو، اقتصادي، سیاسي، تاریخي او فرهنګي بدلونونو په بهیر کې رامنځته شوی او د وخت په تیریدو سره یې بدلون موندلی.

ددې اثر د لیکلو څخه موخه له زده کړې سره د مینه والو د اړتیا او په ځانګړی توګه د دې او نورو ټولنیزو او روزنیزو پوهنځیو د محصلانو لپاره د ښه درسي مواد د اړتیا پوره کول دي. ځکه چې دا موضوع په هغو درسي توکو کې شاملیږي چې پدې پوهنځي کې (د ارواپوهنې او روزنیزو علومو پوهنځي) د ښوونې او روزنې د اساساتو په مضمون کې تدریسېږي.

هغه څیړنې چې په دې اړه ترسره شوي او تر کومه ځایه چې زه خبر یم پدې اړه په کوم نوم اثر نه دی لیکل شوی، امکان لري چې د ځینو کتابونو په فهرست کې به یوه برخه د ښوونې روزنې اړیکه د کوم بل علم سره تر عنوان لاندې ولیدل شي. هغه طریقه چې پدې کتاب کې کارول شوې، د کتابتونو طریقه ده او د لویو او معتبرو پوهانوله سرچینو څخه را اخیستل شوې ده. په پیل کې چې د فلسفې او ښوونې روزنې ترمنځ اړیکه مو تر بحث لاندې ونیوله او په لنډه توګه د فلسفې د بحثونو په اړه ځانګړې خبرې وشوي وروسته مو د فلسفې څو تعریفونه وکړل د فلسفې او ښوونې روزنې

مفاهیم، د بنوونې روزنې او فلسفې د څرنګوالي پلټنه او له لارو څخه یی هم یادونه وشوه.

د فلسفې سره د بنوونې روزنې د طریقو تدوین او تقریر شرحه نسبتاً په ستونزمن ډول بیان شوې. همدا ډول د نورو علومو سره د فلسفې عمده او اصلي اختلافات نظراندازي ده چې په پای کې موله مقایسوي لارې د بنوونې روزنې او فلسفې ترمنځ اړیکه پیدا کړه.

هماغه ډول مو چې د فلسفې څو تعریفونه وکړل پدې ځای کې مو د بنوونې روزنې څو تعریفونه وکړل او د لا وضاحت په موخه اوددې بحث په پای کې مو د بنوونې روزنې او فلسفې د یوځایوالي د پلټنې درې طریقې ولیکلې.

ددې اثر د بحث دویمه موضوع د ارواپوهنې او بنوونې روزنې ترمنځ اړیکه ده، چې د تعریف او د ارواپوهنې د طریقو لنډ تکرار پکې شوی ورپسې د ارواپوهنې او بنوونې روزنې ترمنځ توپیر واضح شو او پرلپسې ډول د روغتیا او سلامتیا څه ته وایي او سالم څوک دی؟ په اړه تقریباً مفصل مالومات وړاندې او د روغتیا ساتنه (حفظ الصحې) تعریفونه وړاندې شويدي. د بل بحث موضوع مو د ټولنپوهنې او بنوونې روزنې ترمنځ اړیکه وه چې پدې اړه مو د لوستونکو په واک کې کره مالومات ورکړي دي.

د اقتصاد او بنوونې روزنې ترمنځ اړیکه ددې اثر د بحث بله موضوع ده چې په اقتصاد د بنوونې روزنې اغیزې، برعکس او د یوې ټولنې اقتصادي سرچینې مو توضیح او تشریح کړې دي.

د ښوونې روزنې او سیاست ترمنځ اړیکه هم تر تفسیر او توضیح لاندې نیول شوې ده.

د ښوونې روزنې او سیاست اړوند مسایلو له دوام وروسته مو د سیاست څو تعریفونو کړیده.

د دین او مذهب د اړیکې په اړه هم د نورو مسایلو په مینځ کې ددې موضوعاتو په اړه بحث شوی. د سولې او ښوونې روزنې د یوځایوالي پیروانو بحث د زده کړې او پالنې د پروسې په بهیر کې اغیزناکه او ارزښت څخه برخمن او تر بحث لاندې نیول شوی. د ښوونې روزنې، انسان پیژندنې او د احصایې او ښوونې روزنې ترمنځ اړیکې ددې اثر بل بحث دی.

د فزیولوژي او اناتومي او ښوونې روزنې ترمنځ اړیکه هم ددې اثر په بحث کې راغلي.

د سولې او ښوونې روزنې د یوځایوالي د بحث چاپیریال چې د زده کړې او پالنې د پروسې په بهیر کې اغیزناکه او له ډیر ارزښت څخه برخمن ده بحث پرې شوی.

او ددې اثر په پای کې هغه سرچینې چې ترې گټه اخیستل شوې راورل شوې دي

ارزښت او اړتيا

د انسان او حتا د حيوان په ژوند کې هم ښوونې او روزنې مهمه او ارزښتناکه رول لوبولی دی، او تر نن پورې ددې علم په اړتيا کې شک نشته د دې اثر اهميت او اړتيا مينه والو او په ځانگړي توگه ددې پوهنځي محصلانو او د نورو ښوونيزو او ټولنيزو علومو پوهنځيو لپاره د اهميت وړ ده، ځکه چې دا موضوعات په ارواپوهنه، ښوونې روزنې او نورو پوهنځيو کې تدريسېږي چې د محصلانو لپاره د ښوونې درسي توکو په توگه جوړيدای شي. توکي او دکار طريقه: د تحقيق لارې د کتابونو له مطالعې څخه موندل کېږي. او د توان تر بريده هڅه شوې چې له معتبرو علمي سرچينو او اخذليکونو څخه چې د ښوونې او روزنې په هکله دي گټه پورته شي او دا څيرنه لا بډايه کړي.

تېرو اثارو ته کتنه: ددې موضوع اړوند تراوسه کوم علمي اثر ندی ليکل شوی. خو د ځينو کتابونو په لړليک کې له نورو علومو سره د ښوونې روزنې د اړيکه په اړه مطالب ليکل شوي.

ښوونه او روزنه: ښوونې او روزنې په پيل کې د اخلاقو او سياست مهمه برخه جوړوله او پوهان له فلسفې څخه ددې علم خپلواکيت دوه شیان گڼي:

لومړۍ: دا چې د فلسفې سیستیماتیکه وده یانې کله چې علومو د وخت په تیریدو سره له فلسفې څخه جلا شول نو هر علم ځانته ځانگړې موضوع او لاره غوره کړه.

دویم: د نویو اروپایي پرمختگونو څرگندېدل او ټول هغه عقلي او فرهنګي فعالیتونه چې د پنځلسمې پیړۍ په پای او شپاړسمې پیړۍ په پیل کې شوي د رئسانس د دورې یا د نوی ژوند په نوم یادوي، ځکه دغه بدلون ددې لامل شو ترڅو د ټولني اړتیاوې لاسپې زیاتې کړي او ددې احساس پیدا شو چې باید مختلف فني او مسلکي افراد په مختلفو برخو کې د ټولني د غوښتنو سره سم وروزل شي. د اړتیاوو زیاتوالی او د هغوی ځانگړتیاوې د ښوونې او روزنې ترمینځ د بیلوالي مهم لاملونه دي. دې حالت جوته کړه ترڅو تعلیمي موسسات، برنامې، ښوونیز او روزنیز وسایل د علمي قوانینو او اصولو پر بنسټ جوړ او کارونې لپاره چمتو کړي. پدې وخت کې د روزنیزو علومو ځینو پوهانو د مهمو ښوونیزو مسایلو لکه تعلیمي پلان، تعلیمي تجهیزات او د درسي میتودونو ته پام اړولی وه. د هغو پوهانو له ډلې څخه چې پدې برخه یی کې ډیر اوچت خدمتونه ترسره کړي جان اموس کامینوس نومېږي، هغه نه یوازې د ښوونې او روزنې خواره نظریات راټول کړل بلکې پخپل نوښت سره یی هغه ترتیب، تنظیم او پرمختګ ورکړ، او پدې و توانید چی د ښوونې او روزنې د علم بنسټ کېږدي. دیادونې وړ ده چې ښوونه او روزنه پخپل خپلواکیت له نورو علومو سره نږدې اړیکې لري او دغه اړیکې له ټولو علومو په ځانگړی توګه د ټولنیزو علومو او ارواپوهنې سره دي.

د ښوونې روزنې او فلسفې ترمنځ اړیکه

د علومو له پرمختګ څخه څرګندېږي چې ځینې علوم د وخت په تیریدو سره له فلسفې څخه جلا شوي، له دې پلوه په ځینو کتابونو کې فلسفه د علومو مور یا هم پلار ګڼل شوې ده. فلسفه اوبښوونه روزنه دوه خپلواکې څانګې دي چې فلسفه د نړۍ، انسان، معرفت او ارزښتونو په اړه بحث کوي - او ښوونه روزنه د زده کونکو، ښوونکو، زده کړو، توکو، وسایلو او د تدریس له طریقو سره کار لري. فلسفه له دوه لاتیني کلمو (فیلیا) او (سوفیا) څخه اخیستل شوې ده چې فیلیا د مینې او سوفیا د پوهې په مانا سره ده. بنأ فیلو سوفیا د پوهې سره مینه ده وروسته ددې کلمې استعمال کم شو او پر ځای یې د فلسفې، فیلسوف او فلاسفي کلمې استعمالیدې، د تاریخ په علم کې دغه کلمه په ټوله مانا سره د یو فرد، ډلې، ټولنې او یا یوې دورې د لګښتونو پورې اړوند کارول شوې ده.

د بشر د ژواندانه په لومړیو کې دوه شیان د پاملرنې اوبلتنې وړ وو، یو پېښې او د عالم چارې یانې چاپیریال چې هغوی پکې ژوند کاوو، دهغه په څرنگوالي او اصلي علت باندې پوهیدل او بل یې قاعده او دستور یانې هغه لار چې وکولای شي هغو د نیکمرغۍ په لور بوځي. هغه څیړنې چې ددې دوه مهمو مسئلو په اړه ترلاسه شوي د فلسفې یا حکمت په نوم یادېږي. او هغه چا چې دا څیړنې کولې د فیلسوف یا حکیم په نوم یادېده نو بنأ دا ټول بشري مالومات د حکمت د امر په پیل کې شامل وو. د خپلودوه گونو موضوعاتو په

مناسبت په نظري او عملي حکمت ویشل کیدل، د وخت په تیرېدو سره انسانی ذهنیت پراختیا ومونده او دغه ذهني وده په هغوچارو چې موضوع یی ستونزمنه وه نوره هم زیاتیده. له همدې کبله دکار، پلټنې او مطالعې الزامیت دپوهانو په مینځ کې احساسېده. اوله بل پلوه د اټکي څرگند شو چې د مطالعې موضوعي چارې دوه ډوله دي. یو یې هغه چې نسبتاً د ثابتو قوانینو تابع وي او دهغوي د څرنگوالي موندنه د تجربې، حس، او عقلي استدلال له لارې ترلاسه کیږي او بله ډله یې دا ستاینه په پوره روښانتیا سره نلري او وروسته پدې تصمیم ونيول شو چې لومړی د علومو د بحث موضوع او دویمه ډله یې د فلسفې د بحث موضوع وټاکل شي.

د فلسفې بحثونه

دلته لنډه او ځانگړې توگه د فلسفې په بحثونو اجمالی نظر اچوو.

دعالم، پیدایښت اود هغوی نظم د فلسفې څېړنه او دلاندې مطالبو څرگندونکې ده. عالم، فضا، وخت، د ژوند څرنگوالی، د ودې فلسفه او ایا دغه عالم د کومې موخې او مقصد درلودونکی دی؟ د فلسفې په ځانگړې اصطلاح کې د دغو مطالعاتو ټولگه د څېړنيزې کسمولوژي په نوم یادېږي. کوسموس په یوناني اصطلاح کې عالم او په اوسنۍ اصطلاح کې یونیورس(کایناتو) ته ویل کیږي د موجود یا د موجوداتو پورې اړوند بحثونه چې عقاید، ماد یون مونیزم، معنویون، ثنویون او جمع یون دي پکې شامل دي.

د اروا په اړونده څیړنه کې لاندې مطالب شامل دي:

د اروا په اړه څیړنې - د اروا اوجسم ترمینځ اړیکه - د خپلواکۍ هوډ او نور... چې دې بحث ته په فلسفي اصطلاح کې اروایی فلسفه وایي.
د حکمت او پیژندنې اړونده نظریه لاندې موضوعات په بر کې نیسي.

د پوهې او پیژندنې سرچینې - د پوهانو او تجربه لرونکو نظریې او د پیژندنې سموالی د دې برخې د واقعونو او عملونو له نظره د فلسفې په اصطلاح کې ایپستیمولوژي گڼل کیږي. د بشري ژوند وروستنی موخه او هدف څه ده؟ لاندې څیړنې پکې شاملېږي اخلاقي مسائل او دهغوی ارزښتونه، ښکلا او مذهب.

میتا فزیک یا ماورا الطبیعه: د فلسفې د مطالعې په وروستیو کلونو کې د بشري ژوند له پلوه او همدا ډول د شیانو د تاثیر له نظره انساني ژوند ډېر ارزښت پیدا کړی وو، او میتا فزیکي مسائل لکه د حقیقت څرنګوالی - خدای (ج) او عالم ته لږه پاملرنه کیږي. پدې مانا سره د فلسفې کلمه د میتافزیک څخه لویږي او دا ټول بحثونه تر دې چې منطق، اخلاق او ښکلا پیژندنه هم پکښې شامل دي متافزیکس دانسانانو پوهه د ماورا الطبیعی په اړه پداسې څیړي چې مونږ پرې حقیقت ته رسیدلای شو. ایپستیمولوژي د انسانانو د پوهې مېدا، طبیعت، فکر او اړوند موضوعات تر مطالعې لاندې نیسي.

د فلسفې پیژندنه: فلسفه د اجتماعي چټکتیا د مانا له پلوه ژور او مختلف تعریفونه لري او هر چا له خپل لیدلوري تعریف کړې ده. ځینې یې له لنډه توګه پداسې ډول را اخلو.

۱ بحث د غرض او ارزښت له نظره د ژوند تعبیر او تفسیر اویا هم د فلسفې ځانګړې او مطلقه موضوع جوړوي، یانې که چیرې دانسان ژوند په کلي او ازمايښتي ډول تر مطالعې لاندې ونیسو نو فلسفي بحث ته داخلېږو.

افلاطون (۴۲۸-۳۴۷) د میلاد څخه وړاندې یوناني پیژندل شوي فیلسوف پخپل پیژندل شوي کتاب جمهوریت په څلورم څپرکي او ۴۲۶ مخ کې داسې وایي:

فیلسوف هغه څوک دی چې تل څارونکی او دحقیقت په لټه کې وي، هغه فلسفه دا ډول راپیژني. هغه موضوع ده چې دعلمي طریقې او اصولو پکار وړلو سره کولای په نړۍ باندې چې انسانان پکې ژوند کوي او د هغوی د ژوند اړوند ټول مسایل حل او روښانه کړي.

هربارت اسپنسر (۱۸۲۰-۱۹۰۳) فلسفه د وحدت پیژندنې دهغو علومو په مقابل کې چې وحدت نلري متنوع ده تعریف کړی.

امیل فاکه وایي: فلسفه د شیانو د چاپیریال عمومي څیړنه ده، یانې فلسفه کیدای شي دا څرګنده کړي چې د اسبابو او لومړنیو شیانو عامل څه دی؟

فلسفه یو لړ استدلالی بحثونه دي چې غرض یې دحقیقي موجوداتو د وجود علل او دهغوی د وجود څرنګوالي مرتبه ده.

— فلسفه د یو لړ مسایلو څخه چې عقلي استدلال، قیاس او دهغوی د وجود د حکمونو او عوارضو څخه دي خبرې کوي.

— فلسفه اساسي علم دی چې د ټولو علومو بنسټ ایښودونکې ده. (کاپیستون) — فلسفه د شیانو په برسیره کولو کې یانې څه ډول چې دي د بشر په قدرت سره دي — فلسفه د کانت په تعبیر ټول هغه شیان دي چې مونږ یی د عقل د ادعا او د تجربې د مداخلیت څخه پرته لرونکي یو.

— فلسفه د برگسن په تعبیر: د کيفي وخت وجداني شهود (وخت او ځنډ) دي.

— فلسفه د اگوست کونټ له نظره د موجوداتو ټول قواعد، قوانین، اصول، دمبادي او عملي علومو طریقه او تحصیلي فلسفې د علم د زده کړې لاره ده.

— اپلاتون یوه په زړه پورې وینا په یاد پرینسې، نوموړی وایی فیلسوف د پوهې مینه وال ته وایی (په پوهه مین) هغه څوک چې په پوهه مین وي فیلسوف بلل کیږي. فلسفه د حقیقت موندنې لپاره څیړنې کوي. د فلسفې بحث او بیان د عقل او استدلال پر بنسټ ولاړه دی، او په موجوداتو کې دانسان لوړتیا هم د هغه د عقل په تناسب سره ده. د فلسفې بحث د چاپیریال وجود ده، بنا ویلی شو چې د ټولو علومو بنسټ فلسفه ده. فلسفه د رنښتینولۍ موندلو په لټه او هڅه کې ده چې خپله فلسفه د نفس د بشپړوالي لامل گرځي او په پراویز ډول یې دغوره والي په لور رسوي او ددې وړ ده چې اشرف المخلوقات اوسي پخپل ذات کې په مادي بعد تکیه کول انساني نه

بلکه ژوند پدې کې ده، چې انسان په عقلي بعد کې، پرمختګ وکړي
ياني په عقل تکيه ولري د علمي حکمت څانګه چې دقیقاً د انسان
له روزنې سره اړيکه لري اخلاق دي انسان چې د هر څه غوښتونکی
وي کولای شي په اخلاقي عمل کې یی تر لاسه کړي.

د ښوونې روزنې او فلسفې ترمنځ اړوند مفاهیم:

د ښوونې روزنې او فلسفې ترمنځ د اړیکې پلټنې په څرنگوالي باندې
رڼا اچوو.

لومړی: که روزنه یو څیز وګڼو او تعریف یې کړو نو هغه وخت کولای
شو د فلسفې بې شمېره مسایل او موضوعات په خپل وار سره
مطرح او په یو ډول د تحقیق څخه پایله لاس ته راوړو.

دویم – امکان لري چې فلسفه یو څیز وګڼو او د روزنې بې شمېره
مسایل یو یو د فلسفې سره وسنځوو او ترمنځ یې اړیکه پیدا کړو.

درېم – پدې طریقه کې زموږ کړنلاره پدې ډول ده، چې د فلسفې
عمده اواصلي مسایل او موضوعات په څو شمېرو کې روښانه کړو.
په همدې ډول د ښوونې روزنې اصلي او مهم مسایل او موضوعات
په بیلابیلو عنوانونو کې ځای پر ځای او وروسته د فلسفې هر بحث
د ښوونې روزنې د بحث سره یوځای تر تحقیق لاندې ونیسو او
ترمنځ یې اړیکه پیدا کړو. څلورم – فلسفه د نړۍ په هکله فکر
کول دي او انسان پخپله د نړۍ موجود دی. همدا انسان ده چې د
نړۍ په اړه فکر کوي سربیره پر دې، فلسفه د انسان څخه پالنه
کوي یا په بل عبارت د فلسفې سرچینه انسان ده. پدې ډول انسان

پخپله د فلسفې موضوع واقع کېږي، نو ددې لیدلوري له مخې د فلسفې او روزنې دواړو پاملرنه د انسان په لور ده. هر انسان دیوې ځانګړې فلسفې لرونکی دی او فلسفه ددې په لټه کې ده چې انسان څه ده؟ اوڅه ډول کولای شي واوسي چې باید واوسي.

د روزنیزې فلسفې محور د انسان نفس دی. او د ښوونې او روزنې اصلي او رسمي مرکزونه ښوونځي دي نوځکه د فلسفې مخاطب او اداري نظریاتوپه اوږدولو او عمل کولو مدیران، ښوونیز مسئولان او ښوونکي دي. ځکه چې د فلسفې بحثونو څخه یوهم ارزښت پیژندنه او په ځانګړی ډول اخلاق دي. په ښوونیزو فلسفې بحثونو کې اړینه ده چې اخلاقو ته له نظري او وروسته له عملي پلوه اشاره وکړو.

د فلسفې او ښوونې روزنې ترمنځ د اړیکې جوړولو او بیان طریقي د فلسفې او ښوونې روزنې ترمنځ د اړیکو جوړولو او بیان لپاره له لاندې لارو څخه کار اخلو.

الف - د نظیر (بې مثال) مسایلو څخه، نړۍ، معرفت، ارزښت او ښکلا پیژندنه، خیر او شر، خپلواکي اړیکه، انسان پیژندنه او دهغوی نظرونه طرح کېږي او د ښوونې روزنې سره د هریو تر څیړنې لاندې نیسو.

ب - د فلسفې او ښوونې روزنې د اړیکې او مطالعې د پلټنې لپاره دویمه څیره پداسې ډول چې د یو ښوونیز نظام د پروسې عناصر په تفکیک سره مطرح شي او فلسفې سره د هر یو اړیکه جلا جلا تر

بحث لاندې ونيول شي پدې صورت کښې د يو روزنيز نظام عناصر چې هدف، برنامه، طريقه، وسيله او آزمايښت دي؛ هريو يې طرحه کوو او اړيکه يې له فلسفې سره تر څيړنې لاندې نيسو که چيرې څيړنې او مطالعې ته په همدې ډول دوام ورکړو نو بحث به نور هم اوږد شي.

ج — د پلټنې دريم شکل دادی چې فلسفه د خپلو تعريفونو څخه د يو تعريف پر بنسټ يوې خواته ږدو او اړيکه يې د روزنې سره تر څيړنې لاندې نيسو.

د — دې ته په کتو سره چې فلسفه اوروزنه انساني مسائل دي پخپله انسان چې د نړۍ موجود دی محور ونيسو په ټوله کې کله چې انسان ته د ځمکې پر سر وگوره نو وبه وينو چې انسان يوه اړيکه ده. او دا اړيکه اوبو، هوا، خاوره، لمر، حمام له ځناورو سره او په پای کې نورو انسانانو ته د اړتياوو يوه ټولگه ده. له انساني غوښتنو څخه ځينې غوښتنې تر دې کچې شديدې وي چې د دوی د ژوند کولو سبب گرځي او که چيرې دغه غوښتنې يې پوره نشي نو کيدای شي چې دا ډول انسانان خپل ژوند د لاسه ورکړي.

دبيلگې په توگه: که، اوبه هوا او يا هم رڼا په انسان قطع شي او په ژوند کې ورته ونه رسېږي نوطبعاً دانسان ژوند ورسره پايښت مومي، که چيرې زمونږ ليدلوری انسان ته له دې زاويې څخه وي نوويلی شوچې انسان يو کمزوری اوضعیف موجود دی. هـ بل عمومي ليدلوری چې دانسان په اړه موجود دی هغه که چيرې د ژوند عوامل لکه هوا او اوبو په اړه پوهه تر لاسه کړو، وروسته

دا فکر وکړوچې انسان په دیگ بخاراو بالون کی د هوا ساتنه کوي، د بندونوپه وسیله اوبه ذخیره کوي او سوند د موادو څخه په گټه اخستینې سره له الکتریستې (بریننا) څخه روښنایي ترلاسه کوي د ځمکې له کرې څخه وځي او دبالون د ذخیره شوې هوا څخه په استفادې تنفس کیږي، او ددې وړتیا لري چې د بحرونو څخه تیل استخراج کړي د وراثت په علم کې پوهه درلودل دا توان لري چې کرنیز محصولات او نور نباتات څو چنده زیات کړي ویلای شوچې انسان یو توانمند موجود ده او کولای شي طبیعت د خپل ځان تابع کړي.

څرنگه چې ایریخمان ویلی دي

ټولنیز او طبیعي علوم مونږ ته ددې امکانات برابرې چې په طبیعت او ټولني برلاسی شو او دټولني پرمختگ په شعوري ډول رهبري کړو، د فلسفې موضوع پیدایښت، معرفت او ارزښت پیژندنه ده په پیل کې دښوونې روزنې موضوع زدکړه، لوستل، لیکل او شمیرل ده، په پورتني پورکې، د ښوونې روزنې موضوع د پرمختگ پالنه، ذهني پرمختیا، فردي استعدادونه اوټولنیزه پالنه ده. که فلسفي اوښوونیز روزنیز مفاهیم په عمومي ډول په نظر کې ونیسو نو دلته پوښتنه راپیداکیږي چې ایا لومړی یې باید د فلسفې څخه پیل کړو او که د فلسفي کتنو پربنسټ دښوونې روزنې لاره هواره کمیت او کیفیت یې روښانه کړو.

یا برعکس که لومړی یې باید له ښوونې روزنې څخه پیل کړو. او وروسته یې فلسفه پیدا کړو؟ که دا پوښتنه د ښوونې روزنې له

پرمختللو فیلسوفانو او د فکر خاوندانو څخه وپوښتو نو په وړاندې به یی ځواب دا وي، چې هر ډول روزنیز تدابیر له ځان سره فلسفه لري . د یادې پوښتنې له ځواب څخه دا پایله په لاس راځي چې گویا فلسفه د ښوونیزو مسائلو تعلیمي سازمانونو پر سر د تاج حیثیت لري او فلسفه د ښوونې او روزنې څخه وړاندې او روزنه ورپسې ده فلسفه د پیدایښت په اړه بحث کوي د پیدایښت ښوونیز ښوونځي او اړوند مسائل بیلابیلو لیدلورو د رامینځته کولو لپاره زمینه برابروي، او دغه حقیقت پخپله ښوونیز عقلاني امر دی، فلسفه د ځانگړو موضوعاتو سره کار لري او موضوع یې وجود ده او د وجود موخه تر ټولو د عامو مسائلو په بر کې نیول دي په همدې ډول فلسفه د معرفت، د معرفت څرنګوالی، د معرفت ډولونه، د حقیقت سره د معرفت اړیکه او د معرفت د ارزښت سنجي په اړه بحث کوي. او پدې هڅه کې ده چې انسان د حقیقت په لاس ته راوړلو او د نفس استکمال ته پاملرنه وکړي دغه بحثونه په مستقیم ډول د ښوونې او روزنې سره کار لري

– ښوونه روزنه د زده کړې سره کار لري. او زده کړه هم د هماغه د معرفت تر لاسه کول دی پدې برخه کې باید ښوونکی په بشپړ ډول د معرفت په څرنګوالی او ماهیت باندې پوه وي. د ښوونیز سازمان بله موخه په ټولنه کې د سالمو افرادو د موندلو لپاره د ټولنیزو خصایصو پالنه ده. د فلسفې بله موخه د پیدایښت او معرفت پیژندنې سربیره ارزښت پیژندنه ده. په ټوله کښې د ارزښتناکو مسائلو له جملې څخه هنر او ښکلا ده.

هنر څه ته وایي؟

په فلسفه کې دا ویل کیږي چې دهنرمندانو بڼوونه او د هنرمند روزنه هغه کارونه دي چې بڼوونځي او بڼوونیز بنسټونه یې په غاړه لري چې له ډلې څخه یې هنر او شاعري ده. شاعران په ټولو قومونو او ټولنو کې د ټولنیزو افکارو په رغونه کې تر ټولو ستره او ارزښتناکه ونډه لري په پوره پام سره له یوې داسې دورې څخه یادونه کولای شو چې د شعر ویل پکې دریدلي وي په تاریخ کې د شعر تر څنګ نثر هم د فردي ژوند او د ټولني د فرهنگ په ساتنه کې رغوونکی رول لوبوي. اونور هنرونه لکه، نقاشي، فلم جوړونه، حکاکي، دگرافیک کارونه، مجسمه جوړونه، ډرامه جوړونه، نڅاګانې اوپدیدې. دا هر یو یې پخپل ځای ارزښت لري دهنر دا ټولې څانګې په بڼوونځيو اود لوړو زده کړو په موسسو کې بڼوول کیږي اما د دې ټولو هنرونو تر څنګ فلسفه هغه هنر دی چې په ټوله کې دروزنې مسئلې ته سازمان او مانا وربښي.

نو کولای شو ووايو چې روزنيزه فلسفه د ارونو مشخصه بیانونکې، د موخو ټاکوونکې او د روزنيزو طريقو څرګندوونکې ده.

د پیدایښت فلسفه د ټولنيز ژوند، بنسټونو، موسساتو (institutions) او هغه اړیکې چې په وسیله یې خلک په سازمان شوو ډلو کې یو دبل سره راټولېږي په اړه ده. دا ډول اړیکې او موسسات چې کورنۍ، دولت، قانون، مجازات، بڼوونه روزنه، دین، اقتصادي طريقې او داسې نور چې ددوی په قلمرو کې د فلسفې طريقه مشخصه او پیاوړې ده او غرض یې په نړۍ کې د پرمختګ په لور تلل دي

دارزښت په اړه واقعيات او پلټنه د موسساتو له ماناوو ده. د لا روښانتيا لپاره يې بيلگه را اخلو، فرض کړئ چې مونږ ښوونې او روزنې ته د يوې ټولنيزې وسيلې په سترگه گورو، په سر کې اړينه ده چې اړوند واقعيتونه، لکه تحصيلي پړاونه، اداري سيستمونه، مالي او حسابي چارې، دښوونکو استخدام او ټولې هغه ماشينې ښې چې په يوښوونيز او روزنيز نظام کې شتون لري تر بحث او څيړنې لاندې ونيسو. خو فلسفه غواړي ددې سر بيره پدې پوه شي چې د ټولودستگاو تر شا هغه موخه چې موجوده ده څه ده؟

او هغه موخه د فرد او ټولنې د ژوند لپاره څه خدمت کولای شي؟ يو ځانگړی نظام د يوښه ژوند، ښار، د شخصيت وده يا تر دې چې معنوي ارزښتونه په کومې مانا سره پيژني؟ ايا دغه دستگاه په ټوله کې يوه موخه که يوه عقیده او يا هم يوه هيله ده؟ او که داسې وی نو ايا دغه هيله او نظريه يې په دومره هڅو ارزوي؟

د فلسفې او نورو علومو ترمنځ عمده او اصلي اختلافات:

په هر علم کې ځانگړې موضوع تر بحث لاندې نيول کيږي چې پيژندنه، معرفت او تفصيل يې اوږدوالی مومي. ډير علوم ځانگړي کيږي اما فلسفه هڅه کوي چې ټولې نړۍ ته په يو ډول وگوري. اود ځانگړو علومو پايلې په يوې عمومي او جامع مطالعې سره راټولې او ترتيب کړي.

علوم هغه فريض کاروي چې پخپله علماوو تر مطالعې او پلټنې لاندې نيولي وي. دا ډول مفاهيم بايد په فلسفه کې تحليل شي چې

ايا دا ريبنتنی دي که ناسم، مونږ د طبيعت د څرنگوالي او اساس په هکله پلټنې کوو چې د فلسفې موخه هم همدا ده.

لومړنۍ فلسفه د وجود (طبيعت او د نړۍ لومړنۍ او اصلي څرنگوالی) او معرفت پيژندنه (طبيعت او دانساني معرفت څرنگوالی) دي د ډيرو ستونزو او مسائلو حل لومړنیو اصولو ته مراجعه ده چې فلسفي تفکر پرې نایلېږي او کولای شي پيدا يې کړي.

مثلاً هغه وخت بايد سخت تصميمونه ونيسو کله چې د سياسي او ديني مسائلو په لومړنیوو اصولو باندې پوه او د هغوی مفهوم راته روښانه شي چې بيا د بيلابيلو نظرياتو په رڼا کې په همدې مسایلو باندې فکر وکړو.

د فلسفې او ښوونې روزنې ترمخ د مقایسوي اړیکې موندنه:

— فلسفه د عقلي علومو له ډلې څخه ده .

— په فلسفي بحثونو کې ژور فکر وجود لري.

— د فلسفې موضوع د پيداينبت پيژندنه ده.

— معرفت د فلسفې وړ بحث د عمده مسایلو له ډلې څخه ده.

— د معرفت اعتبار په فلسفه کې يو حس گڼل کېږي.

— عقل گرايي د هغه بحثونو له ډلې څخه ده چې په فلسفه کې طرحه کېږي.

— د فلسفې د بحثونو څخه يو هم ارزښت پيژندنه ده.

- ازاده فلسفه د معارف اشرافو ته علوم دي.
- د عمده موخوڅخه يې د علاني ځواک پالنه ده.
- د نيوكيز تفكر موخه بنوونيز او روزنيز نظام ده.
- د پيداينبت پيژندنه د ودې مهم عامل دي.
- په بنوونيزو موسساتو كې ډير ټينگار پر دې دي چې د پوهې تر لاسه كول ممكن دي.
- په بنوونيزو او روزنيزو ځايونو كې له حواسو څخه په گټې اخيستني ټينگار كيږي.
- پوهنيز او رياضيكي مسائل دعقلي استدلال په واسطه ثبوت كيږي.
- په تربيتي خپرونو كې ارزښتناكه مسائل خورا ډير دي. مثلاً: د انسان ښكلا، په انساني صفاتو د بشراو ټولني اخلاق، دود، ځانگړتياوې دهغوی ښكلا او نور دي.
- خدای پيژندنه د بنوونې روزنې يو له بنسټيزو موضوعاتو څخه ده.
- په فلسفه كې عملي اونظري مسائل دواړه مطرح كيږي.
- په فلسفه كې د پيداينبت او هغه شيان چې نه وي اړوند مسائل تر بحث لاندې نيول كيږي. — د پيداينبت له عوارضو څخه د علت او معلول موضوع ده.

— فیلسوفان د مادي او معنوي اړوند مسائل مطالعه او بحث پرې کوي.

— فلسفه د حقیقت د کشف په لټه کې ده.

— د فلسفې د بحثونو څخه یو هم د ټولني د ايډال انځور ده.

— په سياسي فلسفه کې د حکومتونو ډولونه جوړېږي.

— په فلسفه کې د رښتيا او درواغو قضیو په اړه مطالعه او څېړنه تر سره کېږي.

— په اسلامي ښوونه او روزنه کې تر او.

— ښوونیز او روزنیز نظامونه د نظري او عملي موضوعاتو لرونکي دي د زده کړې په پروسه کې د پوهې موضوع شتون فرض کېل کېږي.

— نزيکی قوانین عموماً لوړې اړیکه څرگندوي.
— دښوونې روزنې په برخه کې مادي اومعنوي اړتیاووته پاملرنه کېږي.

— ښوونه روزنه هم دحقیقت په تعقیب کې ده .

— په ټولنیزو سازمانونو او علومو او همدارنگه روزنیز علوم، ايډيال ټولنه مطالعه کوي .

— د ټولني دکتور او سالمو افرادو روزنه د ښوونې او روزنې دمهمو اهدافو له ډلې څخه ده دښوونځيو په برنامو کې دحق او باطل ميعارونه معرفي او ښوول کېږي.

— دنظري اخلاقو بحث د فلسفې دمهمو او ارزښتناکو بحثونو له
ډلې څخه ده.

— دزياتوالي په فلسفه کې د سترگو او ذهن موافقت مطرح
کيږي.

— دخپلواکۍ مفاهيم ، استقلال ، تجربه ، اړتياوې ، زور او واک په
فلسفه کې مطرح کيږي .

— (د فلسفې ستاينې) دپوهې دمينوالو پر مبنا ده.

— په فلسفه کې د ريښتني پوهې ترلاسه کولو امکان مطرح
کيږي.

— په ښوونه روزنه کې د ،اخلاقي روزنه، اخلاق څه دي، بااخلاقه
څوک دی، د کورنې سره څه ډول چلند وشي، ټولنيز چلند بايد څه
ډول وي، ښوونه روزنه د پيداښت په ښکلا ټينگار کوي او په اړه يی
بحث کيږي.

— ښوونيز نظام تل د سترگو او ذهن سره کار لري يعنی دسترگو
او ذهن مسائل د زده کړې د پروسې يوه برخه ده.

— هر يو، خپلواکي، فعاليت، او تجربه هغه ټکي دي چې ښوونکي
پخپلو طريقو کې ورسره مخامخ کيږي.

— پوهه او هوښياري د ښوونې روزنې موخه او موضوع دي.

— د زده کړو په پړاوونو کې دپوهې اعتبار د منلو وړ ده.

د فلسفې دهرې موضوع څخه چې یادونه وشوه دښوونې روزنې سره په مستقیم یا غیر مستقیم ډول اړیکه لري.

د ښوونې او روزنې پیژندنه

ښوونه او روزنه هم د فلسفې په څیر د خپلو پیچلو او لویو مسائلو له کبله ډول ډول تعریفونه لري چې ځینې یې په لاندې ډول بیانو:

— ښوونه روزنه یو دودمداره، جامع او دټولو لپاره فعالیت دی د انسان او ټولنې د ودې د فرهنگ شتمني ده.

— هغه لاسته راوړنه ده چې د تړلو او منظمو علومو څخه ترلاسه شوې او په وسیله یې عدالت ټینګیږي.

— دښوونې روزنې نظام: (د کلي سازمان جوړونه ده چې په وسیله یې د ټولو ډولونو او پړاونو پالنه او ښوونه دخلکو لپاره برابرېږي.

— ښوونه روزنه د راتلونکي برخلیک لپاره بنسټیز عامل ګڼل کیږي او باید انسانان په مختلفو وختونو کې د ټولنیزو بدلونونو لپاره چمتو وي.

— دانسان د چلند د پرمختګ ټوله ایزې مرحلې ته ښوونه روزنه وایي.

— ښوونه روزنه ټولنیزه مرحله ده، چې انسان پکې ټولنیزې وړتیا او فردي ودې ته رسیږي دغه مرحله د بنسټونو په وسیله لکه، په ښوونځي، مدرسه، پوهنتون او داسې نورو کې تر سره کیږي.

— ښوونه روزنه هغه سازمان یافته او ترلې زده کړه ده، چې د یو لړ علومو، مهارتونو او هغه تفاهمونه چې د ژوند د ټولو فعالیتونو لپاره ارزښتمند دي د لېږدونې لپاره جوړه شوي.

— هغو بدلونونه ته چې انسان یې دخپل نفس یا نوعې څخه ترلاسه کوي روزنه ویل کیږي.

— زده کړه او پالنه د ښوونکي او زده کوونکي د گډو اعمالو او چلند منظمه ټولگه ده.

— روزنه یانې پداسې ډول د یو فرد چمتو کول چې نه یواځې د چاپیریال سره توافق پیدا کړي بلکې په هغه کې داخل او تصرف یې کړي او پایله یې د ځان او ټولني د تل انکشاف او پرمختیا سبب وگرځي.

— ښوونه روزنه د تجربې بیا جوړونه او سازمان ورکولو څخه عبارت ده. پدې موخه چې د تجربې مانا پراختیا ومومي او فرد دراتلونکو تجربو د لارښوونې او کنټرول لپاره ځواکمن کړي.

— ښوونه روزنه د سم قضاوت او ځواک څخه عبارت ده.

— ښوونه روزنه د فردي لارښوونې او ودې څخه عبارت ده.

— روزنه د هغو سیستماتیکو منظمو هڅو او کوښښونو او د شخصیت د ودې پروسه ده چې د ټولني په غوښتنه او د هغوی له اړتیاوو سره سم ورته لوری ورکوي.

— ښوونه روزنه هغه هنر دی چې افراد د ژوند کولو لپاره چمتو کوي.

دښوونیزو نظریاتوپه بیان کې د روزنیزې موخې او د درسي موضوعاتو په ټاکلو کې د فلسفي موضوعاتو څخه گټه اخیستل کېږي.

دبیلگې په توگه: ښوونکی فلسفي نظام ته په پاملرنې او هغه لوری چې دانسان او نړۍ په پرتله یې لري دانسان لپاره یو ځانگړی څرنگوالی په نظر کېښي نیسي، یانې فلسفه او ښوونه روزنه یو واحد امر دی، چې فلسفه نظري بڼه او ښوونه روزنه یې عملي بڼه جوړوي. له همدې ځایه ده چې فیلسوف دانسان او نړۍ اړوند ټوله ایزه مطالعه لري او د یوځانگړي لید لوري څخه ورته گوري او هڅه کوي چې دښوونې روزنې په وسیله هغه مقام چې دانسان لپاره یی په نظر کې نیولی لارښوونه وکړي.

د فلسفې او ښوونې روزنې د اړیکې پلټنې لپاره درې طریقې:

دلاڅیرنې په موخه د فلسفې او ښوونې روزنې د یوځایوالي اړوند لاندې طریقې په نظر کېښي نیسو او ترمینځ یې اړیکه په لاس راوړو.

لومړۍ طریقه: پدې طریقه کې دهغې څانگې په حیث چې د میتا فزیک، انسان پیژندنې، او ارزښتونو پورې اړوند مسائل دي تر بحث لاندې نیسو.

دده کړه او پالنه چې خپلواکه پوهه ده او له پیژندنې او ارزښتونو سره سروکار لري له فلسفې سره اړیکه ټینگوي نو زده کوونکي باید د فلسفي موضوعاتو لکه د نړۍ څرنگوالی، د معرفت بنسټ او ارزښتونو سره بلدتیا ولري. له همدې لارې زده کوونکی د زده کړې پر مهال د علومو د بیلابیلو څانگو لکه فزیک، ژوند پیژندنه او هغه نظرونه چې فیلسوفانو د نړۍ

او انسان په اړه وړاندې کړي وکړای شي زده کوونکي په روښنایي کې پرېږدي. په درسي پروسه کې اخلاقي مسائل، د ارزښتونو بنسټ اود ارزښت لرونکو پریکړو د کولو څرنګوالی تر مطالعې لاندې نیسو.

دویمه طریقه: پدې طریقه کې د فلسفې سره د ښوونې روزنې اړیکه د فلسفې مباحثي مسائل د روزنیزو مسائلو په وړاندې ځای نیولی. او د یادو مسائلو ترمینځ اړیکه په چلند او پایله کې څرګندېږي په پوهنیزو بحثونو کې ښوونکي او زده کوونکي پدې توانېږي ترڅو له منطقي، استقرایي، کره، او نورو د حل لارو چارو څخه ګټه واخلي د مسئلې د حل طریقه د هغو ګټورو طریقولو ډلې څخه ده چې د زده کوونکو او ښوونکو په فکري وده او د مفاهیمو په پوهولو کې خورا ارزښتمنه او د زده کوونکو پام د مسائلو حل ته اړوي. او لارښوونه ورته کوي یانې د کتنې، ازمايښت، مطالعې او د ډول ډول فکرونو پلټنه په نظري او عملي طریقو زده کوي خپل فکرونه ځواکمن کړي ترڅو پخپله د فکر خاوندان شي.

دریمه طریقه: پدې طریقه کې کولای شو فلسفه د تیورۍ او ښوونه روزنه د عمل په توګه وپېژنو. څرنګه چې فلسفه مونږ له نړۍ او انسانانو سره بلدوي نو دا ډول پیژندنه زمونږ په شخصیت اغیز اچونکې هم ده. د فلسفي نظریاتو لوستل یو ډول ځانګړې پام اړونکې څیره لري چې د وګړو پام ځان ته را اړوي. دا پام د ښوونې روزنې اود فلسفې یوه برخه جوړوي همدې مطلب ته په کتوسره جان دیوی ویلي: که مونږ وغواړو چې ښوونه روزنه د بنسټیزو عقلي او عاطفي لیدلورو د جوړولو په ډول نسبت طبیعت او هم شکلو ته

وگڼو نو پدې حالت کې شاید فلسفه د بشپړې نظريې په توگه او يا هم د نظري بڼوونې او روزنې د اساس په توگه تعريف کړو.

بڼوونې روزنې او ارواپوهنې ترمنځ اړيکه

۱۸۷۹ کال د ارواپوهنې د علمي کېدو کال دی. د شلمې پيړۍ په پيل کې ارواپوهنه د ژونديو موجوداتو د برخورد څيړنې د عنوان وپيژندل شوه او له ۱۹۳۰ تر ۱۹۴۰ کال پورې دود وه. اما اوسمهال د ارواپوهنې پيژندنه هم د برخورد او هم ذهني مالوماتو ته اشاره کوي، په پای کې کولای شو ارواپوهنه په دې ډول تعريف کړو. ارواپوهنه د مطالعې او ژونديو موجوداتو د چلند او ذهني مالوماتو له علمي پلټنې څخه عبارت ده او د انسان چلند پورې اړوند څيړنه کوي. تر څنګ يې عمل هم بيانوي ارواپوهنه په انفرادي او ډله ايزه توگه د انسان چلند او ذهن تر څيړنې لاندې نيسي د فکر کړنې يې بيانوي او هڅه کوي تر څو وښايي چې د بشر د سلوک ډول تر کومې کچې عقلي، غريزوي او يا هم دوديزه بڼه لري.

په ۱۹۱۰ لسيزه کې والتر ليپمن دا نظر ورکړ چې زمونږ د سياسي فکر يوه لويه نيمگړتيا داده چې د اشارې پرته غواړو انسان ته د سياست له علم څخه خبرې وکړو. دنظري څيړنې څخه وړاندې موضوع څيړونکي بايد د انسان په اروا باندې پوهنه پوه وي. دا چې ټول پدې اند دي چې د ټولنيزې پديدې علمي پلټنه بايد د ارواپوهنې پر بنسټ ولاړې وي. د بشر د طبيعت پورې د ارواپوهنې

اړوند واقعیتونه باید د لومړنیو سیاسي مفکرینو په څیر ونه منو، بلکې په مستقیمې کتنې او تجربوي ډول سره یې واقعیت پیدا کړو چې په پای کې به زموږ څیرنه ترسره او ګټوره کړي، چې دا ډول کړنې ټولنیزو پلټونکو په ټوله ایزه توګه منلي او تر ډیره پورې د اروا پوهنې کلید د انسانانو د فعالیتونو د پرانستلو او سلوک لپاره په کار وړل کېږي. اروا پوهنه د انسانانو انفرادي او ډله ایزې کړنې تحلیلوي او دانسان د ژوند له ټولو بڼو لکه ښوونې روزنې سره سروکار لري د ټولنو په پرمختګ او د انسانانو د مسائلو په پیچلتیا کې اروا پوهنه سترګولوبوي یانې اروا پوهنه د علومو په پرمختګ سره نوره هم پراختیا مومي او ددې توان مومي ترڅو د انسانانو ستونزې او مسائل په غوره طریقو سره حل کړي.

د اروا پوهنې طریقې:

هر عمل چې دانسان له لوري ترسره کېږي له بیلابیلو اړخونو څیرنه کېږي. مونږ په اروا پوهنه کې له داسې پېښو سره مخامخ کېږو، چې هره یوه یې د چلند سره سمه ټاکل کېږي، د یادونې وړ ده چې هر عمل مو باید د ځانګړې پاملرنې وړ وګرځي یانې د پېښو دسموالي او ناسموالي څیرنه مطرح نده.

عصبي طریقه — زیستي: (NEUROBIOLOGICAL APPROACH)

دانسان مغز د میلیاردونو حجرو په درلودلو سره د بدن پیچلې برخه جوړوي ټولې اروایي پېښې پداسې طریقه د مغز او عصبي سیستم په فعالیت کې دي چې د ژوند د عصبي پېښو او ذهني معلوماتو

بيخبناه گنل کيږي. او په اړه يې پلټنه کيږي د اروا پيژندنې پلټنه چې پدې برخه کې کار کوي د مهمو مسائلو په رامنځته کولو سره وايي چې د مغز، چلند او تجربې ترمينځ د نږدې فعاليتونو په ترڅ کې منځته راغلی ده.

سلوکي طريقه: (BEHAVIORAL APPROACH)

په سلوکي (برخورد) پيښو کې هغه سلوک چې د ليدنې وړ وي تر مطالعې لاندې نيسو ددې پيښو بنسټ ايښوودونکی يو امريکايي ارواپوه چې واتسون نومیده و. واتسون متوجه شو چې له داخلي لارې دانسان د اعمالو مطالعه گټور ليد لوري نلري، که چيرې ارواپوه وغواړي چې له دې لارې يې مطالعه کړي نو لازمه ده چې د ليدنې وړ وي

واتسون د نيمې پيړۍ په موده کې په اروايي ليدلوري کې بدلون راوست. خوځنده ارواپوهنه دهغو ځوابونو په وړاندې چې د خوځښتونو په مقابل کې ارايه کيږي څيړنه کوي، او پام يې ديتسه ده چې کومې جايزې کولای شي چې د ځوابونو د ځواک عامل وگرځي او له کومې لارې کيدای شي چې د تشويش او تنبيه د څيرې په بدلون سره د چلند د پياوړتيا او چوپتيا سبب وگرځي.

طريقه پيژندنه: (COGNITIVE APPROACH)

ددې لارې د پلويان پدې عقیده دي چې د انسان د اخذې حس يو غيرفعال حس دی ځکه چې د انسان مغز په فعال ډول د خبرتياوو ترلاسه کولو وروسته په پلټنه لاس پورې کوي او په تجربو او زده کړو سره کولای شي په نورو معقولو او مسئلو پوه، حل او نوي

بدلونونه پکې رامنځته کړي دا لارې نفي کوي او په جوړښتي بڼه کړنې او او ذهني مالومات مطالعه کوي.

مونږ بايد دا منو چې د (S - R) ارواپوهنه د ساده سلوک لپاره بسنه کوي اما ارواپوهنه تر ډېره په په زړه پورې بڼو سره د ذهني پام په نه موجودیت سره هم په علمي توگه سلوک مطالعه کوي.

د پدیدې پیژندنې طریقه: (PHENOMENOLOGICAL APPROACH)

دا کړنې تر ډېره د یو فرد په ځانگړو تجربو تینگار کوي. د بیلگې په توگه امکان لري چې دوه کسان د یو واحد موقعیت په اړه په بشپړ ډول له ځان څخه متفاوت نظرونه څرگند کړي. دا نظریه باور پدې باور ده، چې خپله د هغوی څخه د پوښتلو او څیړنو له لارې د خپلې طریقي د بیان لپاره د هغوی کره وړه په بشپړ ډول وپيژني. د هغوی اعمالو ته په کتو سره دغه نظریه هم د پیژندلو د یوې طریقي په توگه تایندوی. ترڅو کره وړه ددې په توپیر چې پېښې وپيژنو او د پېښو د درک په څرنگوالي هم تینگار کوي.

پدیده پیژندونکي په گونگو او مبهمو موضوعاتو او مسائلو عقیده نلري، او پر دې معتقد دي چې انسان له ځان څخه پرته د بهرني ځواک د لوبو څیز نشي جوړیدای بلکه انسان یو خپلواک موجود دی چې د ټاکنې حق لري او د یو کوچنې کوونکې انگیزې لرونکی ده او خوبښیري او مینه لري ترڅو ځانته پرمختگ ورکړي. په همدې دلیل یی په کړنو ځیني پوهانو(انسان گرا) د پدیده پیژندونکو په نوم یاد کړي. او دا څرگنده ده چې د انسان د شخصیت د ودې او جوړښت

سبب ارثي او محيطي عوامل دي او پدې برخه کې ښوونه روزنه د لارښوونې او لوري ورکولو رول لوبوي. يانې ښوونه روزنه د محيطي او ارثي تاثيراتو عوامل د انسان شخصيت د ودې په منظور سازماندهي او لوری ورکوي.

د ارواپوهنې او ښوونې روزنې ترمنځ توپير

ارواپوهنه او ښوونه روزنه پخپلو مسلسلو موضوعاتو کې يوه گډه موضوع لري چې له اروايې جوړښت څخه عبارت ده، يانې دواړه علوم د انسان په اروايي جوړښت اخته دي يوازې پدې توپير سره چې هره پوهه د يادې موضوع مختلف اړخونه په جلا جلا ډول تر مطالعې او پلټنې لاندې نيسي.

پدې اړه د ښوونې روزنې پلټنه په داسې ډول ترسره کيږي چې ښوونه روزنه بايد په کومو طريقو، په څه ډول توکو، په څه ډول داخلي مالوماتو او مطالبو سره انسان ته وليږدول شي تر څو د انسان د شخصيت اړوندې مشخصې ځانگړتياووې په لاس راشي خو دا ارواپوهنه له دې ډول مسائلو سره سرو کار نلري. ارواپوهنه د انسان داروايي پرمختگ مقررات د ژوند په مختلفو پړاونو او هغه اروايي ځانگړتياوې چې د ښوونې روزنې د تاثيراتو په پايله کې په انسان کې راځي تر مطالعې او څيړنې لاندې نيسي. پدې اساس د انسان په اروايي بڼه کې بدلون او دښوونې روزنې په ځانگه کېنې پلټونکي د روزنيزو فعاليتونو د پايلې په توگه شميرل کيږي ددې قوانينو په بدلون پوهيدل د ارواپوهنې بنسټيزه موضوع ده. د ښوونې روزنې او ارواپوهنې ترمنځ بل توپير پدې کې ددی چې

ارواپوهان، درسي، ښوونيز او روزنيز مسائل او ميتودونه د اروايي پرمختگ عواملو په توگه منلي پداسې حال کې چې له درسي مسايلو، ميتودونو، تجهيزاتو لوازمو او نور چې د ښوونې روزنې په څانگه کې ترې گټه اخيستل کيږي د روزنيزو علومو د يو عالم لپاره د يو اساسي دندې او وسيلې په توگه د منلو وړ دي.

گروټ هوف پخپلو څيړنو کې ليکي چې د ښوونې روزنې او ارواپوهنې ترمنځ سربيره پردې چې نږدې اړيکې لري نو په پرمختگ کې هم دواړه يو بل ته اړتيا لري.

گروټ هوف پدې باور دی چې ارواپوه بايد دانسان د بدن داخلي جوړښت چې تر روزنې لاندې نيول کيږي پرې پوه وي.

همدا ډول د روزنيزو علومو پوهان بايد پوه شي چې روزنيز مسائل او موضوعات په کوم ډول دانسان د رواني حقايقو پورې په پرلپسې ډول جوړ شي. په مشخص ډول ويلی شو چې ښوونکی پخپلو درسي او روزنيزو فعالتونو کې دارتياوو، احساساتو، عواطفو، تمايلاتو او د انساني شخصيت د نورو ځانگړتياوو پيژندنې سره سرو کار لري که چيرې ښوونکی د زده کوونکو په دغو ځانگړتياوو پوه نه وي نو پوهنيز فعاليتونه به يې له داسې ستونزو سره مخ شي چې بيا ترې دوی هيڅ ډول گټه نشي پورته کولای.

پدې برخه کې ښوونکی او ښوونه روزنه د ارواپوهنې مرستې اوپه اړه يې مالوتو ته اړتيا لري. علمي څيړنو ښودلې چې ارواپوهان او ارواپوهنه هم ښوونې روزنې ته اړتيا لري. يانې له پوهې او عملکرد پرته له ستونزو سره مخ کيږي کله چې ارواپوه د انساني شخصيت

په حقيقي ودې، موجوديت او د انسان په اروا ځان پوهوي، نو د لاپوهيدو لپاره د ښوونيزو او روزنيزو عواملو پيژندلو ته اړتيا پيدا کوي. ځکه د انسان اروايي وده او پراختيا په هر ډول چې وي له خپل ځواک څخه نه ترسره کېږي. بلکې روزنه او عوامل يې دي چې د انسان اروايي ودې ته شکل ورکوي يانې له ښوونې پرته د انسان هر ډول پرمختگ امکان نلري.

نو کله چې ارواپوهنه د انسان شکل او ځانگړتيا په ثبوت ورسوي. روزنه بايد د خپل کار د بنسټ په توگه په نظر کېښي ونيسي. پدې برخه کې ارواپوهنه د ښوونې روزنې مرستې ته اړتيا لري، او لدې پرته د شخصيت ځانگړتياوې د پوهيدو وړ ندي. په همدې ترتيب ښوونه روزنه او پلان شوې موخې هغه وخت په ډاډ سره د منلو وړ دي. چې د يو پلټونکي شخصيت د جوړښت په برخه کې موجودې وي، او همدا مالومات او خبرتياوې د ارواپوهنې په مرسته په لاس راځي د ښوونې روزنې او ارواپوهنې د مطالعې موضوع پداسې ډول سره ورته والی لري چې تر ډيره د دواړو عمومي اهداف او مسائل سره يو ډول دي لکه د زده کړې وده او پالنه، د فرد وده او پرمختگ اودغه راز د ټولنيزو اړيکو پلټنه د ښوونې روزنې د بنسټيزو موضوعات څخه ده.

د مسائلو او موضوعاتو د علمي او غوره څيړنې په موخه د فرد او ښوونې روزنې وده، انکشاف او ټولنيزې اړيکې د هغو علومو د پايلو څخه ترلاسه شوي چې د ودې انکشاف او ټولنيزو اړيکې تر څيړنې او پلټنې لاندې نيسي گټه پورته کوي.

د وزن د زیاتوالي، قد او سر وده او پرمختګ دغوره والي او مهارت په کارونو کې ده

ارواپوهنه دهغو علومو له ډلې څخه ده چې د قوانینو اړوند لکه د پرمختګ پرنسپونه، ځانګړتیاوو، اروایي مشخصاتو د مختلفو کالنیو پړاوونو د مالوماتو د زده کړې اساسات، علمي خبرتیا د بنسټونو روزنې په واک کې ورکوي.

لازمآ د ارواپوهنې د قوانینو او پرنسپونو د پیژندلو پرته طبعاً بنسټونه روزنه په ستونزو کې بنکيل کيږي، د یو سالم شخص روغتیا او سلامتیا د دواړو علومو یوه ګډه موخه ده.

د فکر سلامتیا: له نورو سره د برابرۍ او همغږۍ قابلیت څخه عبارت ده. بدلون د ټولنیز او فردي چاپیریال سمون او د شخصي تضادونو او تمایلاتو حل په منطقي، عادلانه، او مناسبه توګه د دواړو علومو دپاملرنې وړ ده.

د انسان بنسټیزې اړتیاوې:

افراد د روغتیا د ترلاسه کولو په موخه کومو څیزونو ته اړتیا لري؟ دا پوښتنه مونږ ته د انسان د بنسټیزو اړتیاوو د پلټنې او موندنې لپاره لارښوونه کوي ترڅو پدې اړوند اړتیاوو پنځه ګوونې سطحې او ددغو اړتیاوو ارزښت او ونډه دانسان په شخصیت، صحت او دروغتیا په بحث کې مطرح کوو.

د اړتیاوو کچه (اندازه)

د ابرهام مازلو په اند د بنسټيزو اړتياوو پينځه اصلي شميرې موجودې دي. چې کولای شو دهغو په لومړيتوبونو سره اړوندې اړتياوې وويشو. دهغه له نظر سره سم په پيل کې بايد د تيتې کچې اړتياوې تر هغې کچې حل شي ترڅو فرد وکولای شي د لوړې کچې د اړتياوو پوره کولو په لور اقدام وکړي د مازلو په واسطه مشخصې اړتياوې د وړانديوالي په شمير عبارت دي له:

۱— فزيولوژيکي اړتياوې؛

۲— ساتندويه او روغتيايي اړتياوې

۳— عاطفي او احساساتي اړتياوې

۴— د نفس غوره اړتياوې؛

۵— ځان موندونکي اړتياوې؛

فزيولوژيکي اړتياوې

اکسيجن، خواړه، اوبه، له بدن څخه د خارجيدونکو موادو دفع، جنسي تمايلات او فزيکي فعاليتونه د فزيولوژيکي اړتياوې مهمه برخه گڼل کيږي.

ددې اړتياوو پوره کيدل اړين دي که چيرې ورته لاسرسې ونه شي نو ژر تر ژر بايد د اړتياوو د بشپړلو لپاره هڅې وشي ترڅو يې ژوند وژغورل شي.

بیلگه: که چیرې په تنفس کښې ستونزه رامنځته شوې وي، نو هر مرو باید مناسبه هوا د تنفس د ودې په موخه تنفسي دستگاه ته داخل کړای شي که نه په څو شیبو کښې به فرد خپل ژوند دلاسه ورکړي.

ساتندويه او روغتيايي اړتياووې

ددې اړتياوو اساس د زيان رسوونکو محيطي عواملو او عناصرو څخه ځان ساتنه او لريوالی دی. پدې سربيره شخص بايد دا احساس کړي چې د موجوده ټولنيزو خطرونو څخه په امن کې دی او په وړاندې يې ساتنه کيږي او د ناروغانو د فزيکي اړتياوو د تامين او ترلاسه کولو لپاره د لاسونومينځل او د بوی د ليردونې د مخنيوي په موخه د استريل د طريقو څخه گټه واخيستل شی.

عاطفي او احساساتي اړتياووې

ټول انسانان مينې او محبت ته اړتيا لري هغه نوي زيږيدلي ماشومان، چې د مينې او محبت څخه بي برخه دي. که د هغوی فزيولوژيکي او ساتندويه اړتياووې پوره هم وي بيا به هم ژوند کول ورته خوند نه ورکوي.

لويان او ځوانان هم مينې محبت ته اړتيا لری او دا هيله لري ترڅو يو دبل په غم او خوښۍ کښې شريک شي چې ددې اړتياوو د نه بشپړېدو په صورت کې ورته ناروغی، جدایي پيښيږي.

د نفس غوره اړتياووې

هرڅوک غواړي چې په ټولنه کې د يو ارزښتمند انسان په توګه ژوند وکړي او ويېژندل شي هغه بايد په نفس باور ولري او دا احساس کړي چې په ټولنه کې پيژندل شويدي د کورنۍ او خلکو په وړاندې محترم دی که چيرې دغه اړتياووې پوره نشي نو انسانان به يو د بل په وړاندې د درناوی په لور هومره تمايلات ونه بښي. او همدا ډول د ناهيلی، بی کفایتي او پريډوالی احساس به پکې پروت وي کورنۍ او پالونکي کولای شي په نفس پورې تړلې اړتياووې اومرسته غوښتونکي د اعتقاداتو او ارزښتنو د منلو په وسيله د ترلاسه کيدونکو اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هڅې کوي او د هغوی اسانتياووې او ملاتړ د ټولنې يا په ټولنه کې د مهمو اشخاصوله خوا پوره کيږي دغه عمل يو ارزښتمند حس ګڼل کيږي چې چې منل شويو کسان ته يې زياتوالی او غوروالی بښي.

خان موندونکې اړتياووې

د اړتياوو د غوره والي او لوړوالي له پلوه د نفس اړتياووې تر نورو مهمې او لوړ مقام لري. چې په ژوند کې لورې کچې ته د رسيدو لپاره امکانات پکې شته. مازلو هغه کيفيتونه چې بالقوی څخه په بالفعل واړديږي په ترتيب سره په لاندې ډول ويشي.

۱- د خان او نور منل

۲- په کورنيو او باندنيو ستونزو د تمرکز علاقه

۳- دنيوکې توان او ځواک

۴- د نورو لپاره د خوښۍ او غم احساس

۵ - ټولو خلکو ته درناوی کول

۶ - د بښګڼو او بد ګڼو ترمنځ د توپیر توان

د تنوری مازلو د پکار وړنې لار:

د مازلو د بنسټیزو اړتیاوو د مراتبو په لړۍ کې ساتندویه طرحې،
داطلاعاتو په راتول، برنامه ریزی، طرحې او ارزښاتي کارول کېږي.

په انساني شخصیت کې د اړتیاوو ونډه او ارزښت :

داسې ښکاري چې د مازلو په هرم کې فرد تل د خپلو اساسي
اړتیاوو د بشپړتیا لپاره هڅه کوي همدا ډول که دانسان یو شمیر
اړتیاووې پوره کېږي نو په بشپړیدو سره یی نورې هغه رامنځته
کېږي او هغه فرد چې ټولې اړتیاووې یې له مینځه تللي تر اوسه د
نورو شیانو په لټه کې دی.

بیلګه: امکان لري، چې تاسو د ځان د ښکلا غوښتنې ځواک
زیات کړی او هنري توکو ته لاسرسی پیدا کړی او یایې زده کړې ته
ډیر وخت ورکړی. پدې سره نوي څیزونه تعقیب کړی او په
هوبښیارتیا سره یوې ځانګړې څانګې ته ورسېږی د مازلو د نظریې د
منلو څخه دا نتیجه اخلو چې د بشر د پیدایښت گوهر ولاړندی او تل
هڅه کوي چې د نړۍ په بدلونونو کې ځان د برابرۍ په حالت
وګوري ننی انسان د پرمختګ په حالت کېښې دی چې دغوره مواردو
د لاسته راوړلو لپاره هڅه کوي.

دا عقیده څرگندوي چې دانسان د بدن غړي له پيدايښت څخه تر مړينې پورې د ودې او انکشاف په حالت کې دي.

روغتيا اوسلامتيا څه ته وايي اوسالم څوک دی؟:

کولای شو روغتيا د هغو مشخصو معيارونو په وسيله چې د عمر، جنس، ټولني او سيمي اساسي عواملوپورې تړلي دي وپيژنو.

د اکولوجستانو له نظره سالم انسان هغه څوک دی، چې د جسمي، فکري، اروايي او اجتماعي پلوه سالم، بی عيبه، خوښ، فعال، له سياسي بنو باخبر، له اقتصادي پلوه توليدونکی او له فرهنگي پلوه مسئول وي. لنډه دا چې د اروايي روغتيا موخه له ټولنيز چاپيريال سره ځان جوړونه ده. يانې هغه چاته سالم ویلی شو چې هم خپل او هم د نورو له نظره ټولنيز چاپيريال سره برابر او وتوانېږي څو خپلو دوستانو او گاونډيانو سره د له کوم فشارپرته په هوساينې سره ژوند وکړي همدا ډول د اروايي روغتيا يوه نښه دا ده چې په څه ډول يو، په هماغه ډول ځان وپيژنو. او هغه څوک چې اروايي روغتيا نلري تل په ستونزو او جنجالونو کې اخته وي ځان کله بيوزله او کله هم ځواکمن گڼي د ځان د وروسته والی لپاره عذر وړاندې کوي او پرې يې د نورو په غاړه اچوي او برعکس څوک چې اروايي روغتيا لري نود آرام او هوسا ژوند څخه برخمن او له ځان ښوودنې، بد اخلاقي څخه لريوالی غوره کوي کوي او تل د پرمختگ په لارې پسې گرځي.

په يوه ټولنه كښې د انسانانو د روغتيا مهمه برخه په فردي روغتيا پورې تړلی ده او بايد د افرادو د اړتياوو سره متناسبه ټكنالوژۍ پكې وجود ولري اما د دريمې نړۍ هيوادونو په ټولنو كښې داسې يوه سلسله مسائله دخيل كړي چې له اړتياوو سره يې هيڅ تناسب او ورتوالی نلري.

دې هدف ته پام سره Public health او health science د سلامتيا ساتنه او پرمختگ ده.

مونږ يوازې (Promotion) نلرو، بلکې (protection) هم لرو.

ددې دواړو لپاره بايد يوشمير اقدامات وشي چې دا اقدامات به په حقيقت کې د صحت تعريف وي خو وړاندې تر دې بايد سلامتيا هم تعريف کړو.

د سلامتيا ماناوې د مختلفو ليدلورو له نظره تر څيرنې لاندې نيسو او وبه گورو چې د تامينولو لپاره يې په څه ډول نۍ پوهې ته رسيدلي يو چې د ننني طب په نوم ياديږي.

ددې مفاهيمو له پوهيدو وروسته دا پوښتنې را ولاړيږي چې سلامتيا څه ډول اندازه كيږي او د ترلاسه كولو لپاره يې بايد كوم اقدامات وشي؟ او د اندازه كولو لپاره يې له كومو لارو كار واخلو؟ هغه كه د جسم او اروا سلامتيا وي.

په واقعيت کې سالم هغه څوك دی چې جسم او اروا يې سالمه او په سالمه ټولنه کې ژوند وكړي. سلامتيا نه يو لوری او نه يو كميت دی، بلکې يو كيفيت دی او د كيفيت اندازه كول هميشه نسبي وي.

پدې سره یی مونږ څلور تعریفونه په لاندې ډول وړاندې کولو او په پای کې به دا څرگنده کړو چې کوم تعریف نن د منلو وړ ده.

لومړی تعریف: چې نړیوال روغتيايي سازمان WHO منلی په لاندې ډول دي: سلامتیا بشپړه جسمي، اروايي او اجتماعي هوساینه ده. په حقیقت کښې هغه وخت سالم کیدای شو چې د پورتنیو درې واړو طریقو ترمینځ برابروالی تامین. او لږ تر لږه باید اجتماعي، جسمي او اروايي هوساینه ولرو دا هغه تعریف ؤ چې نړیوال روغتيايي سازمان ته د منلو وړ ده او پام مو وي چې جسمي، اروايي او اجتماعي هوساینه په مختلفو ټولنو کې مختلف وي. پدې سره مونږ باید یوه طریقه وکاروو چې ترې په گټې اخیستنې سره روغتیا ترلاسه کړو کولای شو دا تعریف د ټولني دسمولارو سره پرتله او په نظر کې ونیسو.

دویم تعریف: که د اناتومي او فزیولوژي ترمینځ نسبي تعادل او اغیز یې په سلوک باندې وي نو فرد سالم دی یانې له اناتوميک نظره نیمگړتیا نلري او که چیرې نیمگړتیا هم وي نو پدې توانیږو چې د نیمگړتیا، ټولني او خپل سلوک ترمینځ برابروالی ټینګ کړو، لکه هغه معلولین چې له جگړې وروسته بیا د ځواک خاوندان شوي وي. نوې ځواکمني: نوې ځواکمني چې یو معلول نوی ځواک یا قدرت ترلاسه کوي. لکه د هغو وگړو په څیر چې سترگې یې دلاسه ورکړي وي. په هغو تمرینونو چې گوري غوږونه یې ځواک مومي او وروسته داسې کارونه ورته وسپارل شي چې ترسره کولو توان یې لري او

دخان او ټولنې لپاره گټور وگرځي. پدې صورت کې ویلای شو چې هغوی نوي ځواکمن شوي.

بیا ځواکمني: د پخواني قدرت بیرته راگرځیدل د یو نوي قدرت په توگه. لکه د پروتز ایښودل د هغه معلول لپاره چې خپل لاسونه او پښې یې د لاسه ورکړي وي.

ددې تعریف پر بنسټ هر عامل چې د بدن اناتوميک او فزیولوژیک تعادل لمنځه وړي نو دناروغی لامل به وي او که چېرې مو د بدن د اناتوميک او فزیولوژیک صحت ترمنځ تعادل ټینګ وي نو مونږ سالم یو.

دریم تعریف: نړیوال روغتیايي سازمان کولای شي څو د لومړني تعریف په وړاندې دا تعریف ارائه کړي چې دلومړي تعریف د مفاهیمو سربیره څو نور مفاهیم هم ورسره موجود دي سلامتیا تل په منفي طریقو اندازه کیږي.

د بیلګې په ډول:

هیڅکله هم داسې نه وایو چې څو کسان واده لري، بلکې ویل کیږي څو کسانو په کال کې طلاق اخلي، یا څومره ماشومان په کال کې خپل ژوند د لاسه ورکوي، په همدې دلیل هغه طریقی چې د سلامتیا لپاره دي منفي دي. چې یوله دغو طریقو څخه IMR طریقه ده.

دیوکال څخه د کم عمره ماشومانو مړینه

X ۱۰۰۰ Infant Mortality Rate – I.M.R

د هماغه کال ټول زیریدلي (ژوندي)

د سلامتیا د اندازه کولو لپاره درې طریقې:

۱— Infant mortality rate IMR

۲— Maternal mortality rate M M R

۳— Life Expetectany

د ((MMR)) طریقه د حاملګي یا زیږون پرمهال د میندو د مړینې لامل ګرځي .

د زیږون او بارداری له امله په کال کې د میندو مړینه

X K - ۱۰۰۰۰۰ -

I . M . R -

په هماغه کال د ژوندیو زیږیدلو شمیره

او دا څرګندوي چې ۱۰۰۰۰۰ ماشومانوپه زیږولو سره څومره میندې خپل ژوند له لاسه ورکوي.

په ایران کې ۴۵ میندې په اروپایي هیوادنو کې ۱ مور او په ځینو افریقایي هیوادونو کې د نږدې ۱۲۰ میندې خپل ژوند د لاسه ورکوي.

د ژوند هیلې یا ((Life Expectancy)) طریقه چې د نړیوالو طریقو څخه ده دا بڼیې کله چې یو ماشوم پیدا کړي د هرې ټولني محیطي شرایطو ته په پام سره انتظار کوو چې څو کاله عمر لري. په ایران هیواد کې د ۶۲ څخه تر ۶۵ کالو پورې وي، او تل د بنځینو د عمر اوسط له ۲ څخه تر ۳ کالو پورې ډیر وي خو په ۴۵ او ۱۵

کلنې کبني د بنځينه و مړينه د نارينه و په پرتله دوه برابره ده. چې ددې مسائلو علت د زيږون او بارداری پورې تړلی دی او کولای شو چې دغه دوره د ((Fertility age)) یا بارداری په نوم یاد کړو. په جاپان کبني د ژوند هیلو طریقه پینځه اویا ۷۵ کاله وه چې اوس ۸۶ کالوته رسیږي.

تعریف: نړیوال روغتيايي سازمان وايي که چیرې د ناروغۍ هېڅ یوه نښه مو په ځان کې موجوده نه وي او پدې وتوانیږي هغه کارونه چې غواړئ په سمه توګه ترسره کړي نو که یې پخپل وخت ترسره کړل دا د سلامتیا یوه نښه ګڼلی شو.

کیدای شي یو شخص د ډول ډول کارونو ترسره کولو لپاره کافي انرژي ولري، خو دلته اړینه داده چې هغه کارونه باید پخپل وخت ترسره کړي د تعریف په دوام کې د مهمو مسائلو ترشا روحیې درلودل ځکه مهم دي چې دانساني هورمون تغیرات سالم دي، ډیری وخت ځواکمنه روحیه ولري او د ناروغۍ سره هېڅ اړیکه او نښه ونلري په همدې ډول باید کاري پوتنشیل ولري او په مناسب وخت کې خپل کار ترسره کړي په لومړني تعریف کې چې د سلامتیا په هکله وړاندې شوه. د هرډول ناروغۍ نشتون یې سلامتیا ګڼله او دا تعریف یې د طبابتي ژوند BIO MEDICAL تعریف په نوم ونوموو. یانې هر هغه څوک چې ناروغۍ (کلینکي نښې) نلري سالم ده نړیوال روغتيايي سازمان پدې موضوع نیوکه وکړه اوداسې یې وویل کله چې دا تعریف وړاندې کیږي د اجتماعي، اروایي او محیطي عواملو ونډه پکې له یاده ایستل کیږي. د اروایي ناروغۍ کلینکي

نښانې ډیرې وروسته څرگندیږي، چې په همدې سره د نورو عواملو ونډه له منځه تللي او دا تعریف په درملنه کې ډیر مخکښ او په اوږدمهاله، اروایي او هغه ناروغۍ چې ټولنیز عوامل پرې تاثیر لري نه مخکښ او نه هم بریالی و.

۱۹۹۲ کال کې دویس د سلامتیا په هکله داسې تعریف وړاندې کړ او دا د یو نوي تعریف تر عنوان لاندې د منلو وړ دی.

سالم کس هغه څوک دی چې د خپل چاپیریال سره ځان برابر او سنبال کړي، او دا برابرنیت باید ټاکلی وي البته تر دې وړاندې دویس په ۱۹۸۰ کال کې هم د روغتیا یو شمیر تعریفونه وړاندې کړي وو.

دبیلگې په ډول: که چیرې بل ځای ته لاړ شئ او د حرارت درجې او د ژوند له متفاوت ډول سره پخپله توافق او تطابق وکړئ، او ونه توانیږئ چې مثبت کار وکړئ نو بیا هم سلامت نه یوو نو په کلي تعریف سره سلامت داسې دی. چاپیریال سره دومداره برابروالي او ورته والي ته وایي. په هغه صورت کې چې دا برابروالی او ورته والی د کار وړ او اکولوژیک او هم اروایي وي.

دویس ددې تعریف په وړاندې کولوسره وایي چې زمونږ ورته والی باید ددې سبب شي چې په ژوند کې د لوړو هیلو لرونکي شو، د ژوند کیفیت مو ورسره غوره او که په پای کېنې عصري خدمات هم وجود ونلري باید پدې وتوانیږو چې په هوساینې سره ژوند وکړو او وروستنی تعریف دی چې د سلامتیا په اړه وړاندې شوی دی. که د سلامتیا تعریف جسمي، اروایي او اجتماعي هوساینه وي نو کوم

کارونه او اقدامات باید وکړو څو سلامتیا ته ورسېږو؟ پدې اړه یو لړ اقدامات وشول چې ټولو ورسره موافقت نشو کولای او دا اصل د فرد سلامتیا ته د رسیدو لپاره د لومړني اصل په توګه ډیر د پاملرنې وړ ده او وروسته دې پایلې ته رسېږو چې د دویم دا تعریف ترنورو ډیر د منلو وړ ده.

۱— سالم هغه څوک دی چې فردي پاکوالی (personal hygiene) وساتي چې دا پاکوالی د بدن، جامو، وینستانو او پوستکي څخه عبارت دي. او ددې تعریف موخه داده چې د ځان شخصي ساتنه وکړو او پردې ټینګار وکړو چې څه ډول د ځان ساتنه وکړو.

۲— حفظ الصحه د ۷ څخه تر ۸ ساعتو پورې د آرام خوب لارښوونه کوي او کوم وخت چې د انگلستان او امریکا په هیوادونو کې د هوايي او ځمکنیو پیښو شمیره لوړه شوه او په عین حال کې دا حالت دې لامل ته پاملرنه وشوه چې د هر انسان په بدن کې د بايومتریک په نوم یو سیستم موجود دی چې د ژوند په متفاوتو وختونو کې ورسره مخامخ کېږي او په ځینو ورځو کې (Mental Stat and physiologic Stat) یوله بل سره پداسې عمل کې ورته والی پیداکوي چې انسان پکې د کار کولو لور توان لري. خو په ځینو کې یې دا طریقي پداسې ډول دي چې فرد پکې د لږ کار کولو توان لري. او دافرادو په وینا چې دوی ګواکې د هیڅ کار کولو توان نلري.

که چیرې څوک په یوه میاشت کې ۲۵ یا ۲۶ ورځې پدې حالت اخته شي نو هرو مرو یې په ستونزو کې د اخته کیدو امکانات شته دي.

نو په هماغه وخت کې يې کوچني کمپيوټرونه جوړ او دا يې وليدل چې ځينې انسانان که په شپه او ورځ کې ۶ ساعته خوب وکړي پدې شرط چې په پوره آرامۍ سره خوب وکړي، نو لوړ کاري توان پيدا کولای شي. او هغه څه چې پدې تعريف کې ويل شوي دا وه چې له ۷ څخه تر ۸ ساعتو پورې خوب د سلامتيا دليل نشي کيدای بلکه دهغه د خوب اندازې پيدا کولو لپاره چې مونږ پورتنی تطابق ته رسوي « Physiologic او Mental تطابق » د سلامتيا له نظره ارزښت لري.

۳ دسهار چای څښل (صبحانه): دا مسئله په ماشومانو کې ازمايل شوې وروسته يې دپته پام شو چې دسهار ډوډۍ په خوړلو سره په ښوونځي کې دوه عوامل د ماشومانو د رياضی زده کړې لپاره مهم دي چې د قند او ویتامن C څخه عبارت دي. او دا وايي چې هغه وخت چې انسان ستړی يا ویریدلی وي نود ویتامن C کچه يې لوړه او ارزښت يې زیاتیري ځکه محلول په اوبو کې ده او په بدن کې نه ذخیره کیږي، خو يوه اندازه يې د لنډې مودې لپاره په فوق کلیه غده کېښي ذخیره کیږي.

په پای کې دې نتیجې ته ورسیدل هغه ماشومان چې سهارنۍ (صبحانه) نه خوري يوه ساعت وروسته يې د بدن گلیکوژن ختمیږي او پدې سره بدن نشي کولای چې له وروستني غوړينو او ستوني موادو څخه گټه واخلي ځکه چې گلوکوز د غذايي موادو غوره سرچينه ده

ددغو ماشومانو ستړيا بيا د رياضيکي مسایلو د حلولو پر مهال څرگنديږي، نو بڼا د سهار خواړه بايد خامخا قندي مواد، يا نشايسته د يو ډول ميوې سره وکارول شي خو چې د ماشومانو کارونه غير فعال نه شي.

۴ په خوراک کښې له هر ډول خواړو څخه گټه نه اخیستل

البته دغه خواړه بايد (junk food) يا هغه خواړه چې اضافي مواد لري نه وي. ځکه دغه خواړه يوازې کالوري توليدوي او ډير اضافي مواد له ځان سره لري.

۵ د بدن د وزن له ۳ څخه تر څلور فيصديو پورې د غوښتنوپه واسطه ساتل کيږي. که دانسانانو B.M.I (BODY MASS INDEX) چې شلو څخه تر پينځه ويشت شميرو پورې وي نو انسان د طبيعي وزن لرونکی او که شمير يې له ۲۹ څخه ډير وي د زيات وزن لرونکی او که چيرې له ۱۸ څخه تر ۱۹ اویا هم ۱۷ وي نو دا فرد په خوار زواکي (سوء تغذيه) اخته ده اوس بايد وکتل شي چې له پورتنیو شميرو څخه د B.M.I دهدف کوم يو دی؟

د غوروالي اندازه په بدني کتلې B.M.I کې ده.

په کيلو گرام سره وزن _____ B.M.A خارج قسمت

عبارت دی له وزن

۲) په متر سره قد ۲ (H) يا

(وزن) ده چې قد بايد هر ورو په متر سره اندازه شي.

دویم حالت: B.M.I وجود لري او Medically significant دي چې د طب له نظره د ټولو ناروغیو پیل ګڼل کیږي او هغه څوک چې په دریم حالت کېنې قرار لري، تر ډیره په تنفسي او میکروبي ناروغیو اخته کیږي. هغه افراد چې له ۳۰ څخه تر ۳۵ او الی ۴۰ پورې B.M.I ولري نو د چاغوالي یا Gross obesity د ناروغۍ په نوم یادېږي، د سینې او د اندومتر سرطان، د هډوکو ناروغۍ، د وینې فشار او قلبي سکتو کې راځي.

له همدې کبله ډاکټر ویلي سپارښتنه کوي؛ چې سالم انسان هغه څوک دی چې خپل وزن له خپل طبیعي حالت څخه د ۳ څخه تر ۵ فیصدو پورې کم وساتي. ۶ د بدني فعالیت درلودل چې د خپل بدن د جوړښت، عمر، او فزیولوژیکي شرایطو سره مناسب وي. مثلاً: مونږ باید پدې فکر ونه اوسو چې هر څوک کولای شي هر ډول ورزش تر سره کړي.

۷ د الکولو استعمالول: هغه څوک چې الکول ډیر استعمالوي او غواړي د استعمال کچه یې ټیټه کړي دا څرګنده شوېده هغو میندو چې الکول یې هیڅ ندي استعمال کړي د بارداری پر مهال یې استعمال کړي نو په جنین یې تر ډیره اغیز کوي دهغو میندو په پرتله چې تر دې مخکې یې الکول استعمال کړي وي مګر د بارداری پر مهال یې کچه کموي چې دا د شرایطو سره د بدن مطابقت په ښه ډول څرګندوي.

۸ د سگرت خښل: هغه څوک سالم گڼل کيږي چې اجتماعي اړيکې ولري او وکولای شي (I P S) د (Inter personal communication) او خپلمنځي اړيکې په سالمه توگه ټينگې او پرمخ يوسي. که چيرې پدې وتوانيږي چې سالمې اجتماعي او تړلې اړيکې ولري نو دا فرد په سلامتيا کښې ده او سالم دی.

بيلگه: يو خوشحاله واده د اروا د سلامتيا يوه برخه ده، او واده د سالم ساتلو لپاره اصلاً مهمه نه دی چې دواړه د واده د ټينگښت لپاره په يو فکر کې واوسي بلکه په احترام او درناوي سره خپل واده ورسته ژوند وکړي.

په واقعيت کښې يوځای او يو ډول فکر کول د ستونزو او مسائلو د رامنځته کيدو لامل گرځي په ټولنيز ژوند کښې سالم فرد هغه څوک دی چې لږ ځان او خپل مقابل شخص وپيژني درناوی ورته وکړي او خپلمنځي منطقي اړيکه سمې وساتي (ممکن پخوا نه وې) چې دپته يوه ټينگه اړيکه وايي.

د روغتيا زده کړه Health Education:

د طبي او حفظ الصحې (روغتيا ساتنه) د علومو سمه زده کړه د ژوند او اړيکو هنر سره يو ځای کوي او تېر او ورکونکی عمل د سلامتيا، يووالي، همغږۍ او ددې سيستم کړنې زياتوي.

د دروغتيا ساتنې (حفظ الصحې) د زده کړې تعريفونه

خلکو ته د سمو خبرتياوو او اطلاعاتو ورکول او په هغوی کې د مثبت فکر او روحي رامنځته کول د عمومي سلامتيا او روغتيا يوه برخه ده.

په همدې ډول عمل او چلند سره د ټولني او انسان د سلامتيا كچه لوړېږي او د په روغتيا ساتنې په چارو كې انسان ته پوره پاملرنه كوي.

۲- له روغتيا ساتنې څخه د ژوند د اجتماعي، روزنيزو پوهو، د خلكود سلوك بدلون او د اروايي او جسماني سلامتيا د بڼه والي او غوره والي په موخه ترې گټه اخيستل.

۳- د خلكو د ليدلورو او پوهو تحليل او وپيشل او د علمي كشفياتو پر بنسټ د انسان

او ټولني د سلامتيا د پرمختگ د كچې د لوړوالي.

۴- د علومو او سلامتيا د خدماتو هغه برخه چې يوازيني هدف يې دچلند لوړوالی او د هغه څخه ملاتړ دی د ناروغۍ درامينخته كيدو مخنيوی كوي او يا د ناروغۍ په درملنه كښې گټور وي او د ناروغۍ په يوه برخه كښې مرستندويه وي.

۵- د هغو تجربو ټولگه چې د ټولني د افرادو په ليد لورو، پوهو او كړو وړو مثبتو اغيز لري د كلتور بيوزلي، د سمې زده كړې نشتون، مادي بيوزلي او داسې نورې اړتياوې دي چې ديوې ټولني د افرادو لپاره زيانمن تماميدای شي. نو د سلوك د سمې زده كړې لپاره له هر ډول موضوعاتو څخه خبرتيا مهمه ده. د روغتيا ساتنې (حفظ الصحة) په سلوك ټينگار او موضوع يې د سلوك سمه زده كړه ده، د دې مورد په تحليل كښې بايد د ناروغۍ پر عواملو كتنه ولرو چې

سلامتیا تهديدوي لکه، میکروارگانیزم و ویروسونه، باکتریاووې، د نړدیوالي عوامل شیمایی، محیطی (فرهنگی، اجتماعی یا کولوژیکی) د جنگ او چاپیریال ککړتیا پورې اړوند عوامل او بلاخره د سلوک عواملو او د ژوند طریقه (life style) ډیر د پام وړ ګرځیدلې پرمختللو هیوادونو لکه د امریکا متحده ایالات چې د میکروارگانیزم پورې تړلي مسائل یې حل کړي اودې پایلې ته رسیدلي چې ډیری ناروغۍ بیولوژیکی عوامل نلري او سرچینه یې فرهنگی، اجتماعی او سلوکی عوامل دي.

دی بیلګې ته پام وکړئ:

د ایدز ناروغۍ په پام کېنې ونیسئ او ددې ناروغۍ اړوند خطرناکو لاملونو په مینځ کې سلوک تر ټولو مهم شمیرل کېږي. او د مخنیوي یوازینی لاری یې د ژوند د سلوک د طریقی بدلون دی.

د زړه د ناروغۍ د خطراتو له ډلې څخه د stress (ویره) په څیر عوامل، ارثي کورنۍ ناروغۍ، دوینې د شکر ناروغۍ، د وینې لوړ فشار، کم تحرک، ډیر خوراک، له غوړینو خوارو څخه ګټه اخیستل، سګرت او الکولي مشروباتو څخه کولای شو یادونه وکړو.

اوس باید وګورو چې څومره یې ذهني ستړیا روښانه او څومره نه ده چې ډیری یې د ناسمو عادتونو له ډلې څخه شمیرل کېږي.

مثلاً: په سګرتو او الکولي مشروباتو د یو شمیر خلکو روږدې کیدل یوناسم عادت دی. او لږ خوځیدنې (کم تحرکي) چې د زړه د خطراتو د لاملونو له ډلې څخه ده یو ناسم روغتیایي چلند دی. ډیر

خوراک او ورپسې چاغوالی هم یو ناسم چلند او حالت گڼل کیږي او ډیر لږ داسې پیښیږي چې یو څوک پرته د ډیر خوراک چاغ شي.

که چیرې شخصي خوراک زیات شي نو د چاغوالي سبب گرځي. پدې اړوند نور لاملونه ډیره کمه اغیزه لري. او یا هم د ارواپوهنې له اړخه د دلیل تراشي په ډول شمیرل کیږي د چاغوالي نور لاملونه کولای شو د ارثي، جنتیکي لاملونو او stress ته اشاره وکړو.

د استرس (ویره) په وړاندې مبارزه د سمو عملونو په ترسره کولو امکان لري او پدې برخه کې کولای شو په مسقیم ډول د فرد سره مرسته وکړو.

پدې سره ناسم چلندونه کولای شي د انسان روغتیا په خطر کې واچوي. او برعکس کیدای شي چې مثبت چلند د فرد او ټولني د سلامتیا په ساتنه کې مرسته وکړي ځینې چلندونه ډیر اسان او ساده دي، چې انسان ورته تر ډیره پاملرنه نکوي اما کله یې چې پایلې وویني بیا یې په ارزښت پوهیږي

د بیلگې په ډول:

د تنگو بوتونو پښو کول (اغوستل) چې له ۳۰ څخه تر ۳۵ سلنه د دیابت په ناروغانو کې د بدن د غړي د پرې کیدو لامل گرځي. ځکه د پښې ټپي کیدل او د ټپ پرمختګ ددې لامل گرځي څو غړی د بدن څخه غوڅ شي، او یا هم په زړه، اسکلیټ، د لاسونو او اوږو په مفاصلو فشار واچوي.

پدې برخه کې ماشومان د ځوانانو په پرتله ډیر زیانمنونکي دي. او یا د یو ماشوم Big په بڼه وده کښې ده او یو پر دوولس په شاوخوا کښې یې وزن وي.

WHO (د روغتيايي نړيوال سازمان) پخپله اساسنامه کښې د فرد روغتيا ته د رسيدو لپاره يو رکن د روغتيايي مالوماتو خبرول او رسول دي معرفي کړي دي او نړيوالې روغتيا ساتنې (حفظ الصحة) په وروستنی ستراتيژۍ کې دې برخې ته ډيره پاملرنه کړې ده، له همدې امله د روغتيا زده کړه د نړيوال روغتيايي سازمان لومړنۍ او اساسي ستراتيژي ده چې خلکو ته روغتيايي خدمات وړاندې کوي. چې د خلکو او ټولنې د روغتيا لپاره د اړين گڼل کېږي. پدې ستراتيژي سره کولای شو خپل خدمات د نړۍ په ډيرو برخو کې خلکو ته ورسوو.

طبي او روغتيايي خپرونې هغه وخت په بريالی توگه اړانه کېږي چې خلک يې وپيژني او په اهدافو او گټو يې پوه او قبول يې کړي که خلک دا پروگرام ونه مني نو روغتيايي گټور پروگرام به هم بې گټې وي.

ډيرې عقيدې او فکرونه د خلکو لپاره زیانمن دي او په همدې سره روغتيا ته زیان رسونکې هم دي.

مثلاً: په ځينو سيمو کې خلک واکسين کول د خدای په کارونو کې گوتې وهل گڼي. او ځينې فرقې او مذهبي رهبران حتا د هالنډ په څير هيواد کې د واکسين کولو مخالفت کوي، په ټوله ايز ډول بڼوونه او روزنه دانسان چلند، کړنې او متقابل غبرگون د افرادو او ډلو

ترمينځ تمايلات او غوښتنې هغه موضوعات دي چې د ښوونې روزنې د مطالعې او علاقې وړ گرځي.

تر اوسه هېڅ څېړنه ده توانيدلې چې پرته د خپلو ځانگړو غوښتنو، تمايلاتو او ليد لورو چې د اروايي تاثير لاندې وي د پېښې د پېښيدو او له تجربې پرته يې په سم ډول ترتيب کړي. همدا اصل د ښوونې روزنې په تحقيق کې هم صدق کوي. ځکه ښوونيز او روڼيز اعمال هم په کسبي اوهم په فطري ډول د بشر د فکر او ارادې زيربنده ده، دهغوی تشخيص په ځانگړو پېښو کېږي هغه څه دي چې د خبرتيا لپاره لازم او گټور اروايي مالومات پکې وي.

د ښوونې روزنې او ټولنپوهنې ترمنځ اړيکه:

ټولنپوهنه نوې پوهه ده، خو د ټولواجماعي علومو پلار گڼل کيږي ټولنپوهنه د يو ټولنيز علم په توگه اجتماعي متقابلې اړيکې او مناسبات تر مطالعې لاندې نيسي او ددې علم بنسټ فرانسوي عالم اگوست کنت په کال ۱۹۳۹ کې کيښود، نوموړي هڅه او پلټنه کوله خو په ټولنه کې د انسان موقف وپيژني او له دې لارې يې غوښتل چې د ټولنې د پرمختگ لار پيدا کړي. ددې هڅو او فکرونو په پايله کېږي کنت پدې عقیده شو چې د اجتماعي علومو د تحقيق په پايله کېږي بايد نوې پوهه رامنځته شي.

ددې واقعيت پر اساس اگوست کوميت لومړنی علمي شخصيت دی چې د سوسيالوژي (ټولنپوهنه) په نوم يې کتاب وليکه، چې د ټولنپوهنې د علم رامنځته کوونکی دی. ټولنپوهنه يې د يو داسې علم

په توگه وگنله چې ټول اجتماعي علوم پکښې شامل وو. ټولنپوهنه د اجتماعي سازمان د اصلي پرمختګ علم دی، چې د سرچینو، پرمختګ او ټولنې فعالیتونوسره سرو کار لري. په بل عبارت ټولنپوهنه، پیژندنه، د سرچینه جوړوونکو او اجتماعي ډلو ځانګړی کار، د هغوی شکلونه، قوانین، اداب، بنسټونه، د ژوند طریقي، فکر، عمل او د بشر په فرهنگ او پرمختګ کښې ګډون ده. اوهڅه کوي څو د پدیدو عامه اصول او اجتماعي اړیکې کشف کړي د بدلون قوانین د ټولنې په پدیدو ولاړ دي. ټولنپوهنه پر نظام د حاکمو قوانینو د ټولنې او ډلو د تحولاتو په کشف او څیړنه کښې ده. ده. بنسټونه روزنه د بلې هرې اجتماعي پدیدې په څیر د ټولنپوهنې د علاقې او خوښې وړ په ټولنپوهنې سربیره د اجتماعي او سلوکي علومو نورې برخې هم له بنسټونې روزنې سره سرو کار لري. د اجتماعي پدیدو په پېښیدو کښې غوره او سمه پوهه او د څو څانګو ترمینځ د نږدوالي څخه ګټه اخیستل دي ټولنپوهنه د هغو څانګو له ډلې څخه ده چې د طبیعت د څرنګوالي پوهیدو، زده کړې او پالنې سره مرسته کوي. له نورو څانګو سره یې د توپیر لامل د پوښتنو او طریقو په ډولونو او د هغوی په تحلیلونو کښې ده، تقریباً ټولو اجتماعي مفکرینو لکه افلاطون، ارسطو او سقراط له پخوا د خپلو نظریو په بطن کښې زده کړې او پالنې ته پاملرنه کړې چې همدې سره پخپلو اثارو کښې یې پدې اړه خواږه او نرم ټکي لیدل کیږي. دا چې بنسټونه روزنه یوه اجتماعي پدیده نو ټول پروګرامونه یې په عین حال کښې اجتماعي برنامې هم دي. پدې ترتیب سره دې پروګرامونو له بنسټونې روزنې

سره اړیکه پیدا کوي. او د دواړو علومو ترمینځ نږدې اړیکه موجوده ده. ډیری ټولنپوهانو د اجتماعي مناسباتو په هکله د ښوونې روزنې په برخه کې ډول ډول نظریې وړاندې کړي. چې د ښوونې روزنې او ښوونکو لپاره ستر ارزښت لري.

ټولنپوهان د ښوونې روزنې لپاره د سوسیالیزیشن یا ټولنیز کیدل کلمه استعمالوي او پدې عقیده دي چې زده کړه او پالنه یوه ټولنیزه اړتیا ده چې هر ډول ټولنیزو مناسباتو ته رښتینولي پیدا کوي.

د دوی په اند د ښوونې روزنې هدف د انسان اجتماعي کول او په هغوی کې د اجتماعي شخصیت رامینځته کول دي او ټولنیز (socialization) کیدل پوهان پدې ډول تعریفوي:

د ټولنیز کیدو څخه موخه د انسان یو شمیر ځانگړي او کيفي بدلونونه دي چې دهغوی په پایله کې د خپلې ټولنې سالم او گټور غړي شي. د ټولنپوهنې یو شمیر پوهان د اجتماعي کیدو موضوع د رول د زده کړې په توگه تعریف کړې او پدې عقیده دي چې د اجتماعي کیدو د عملیې په بهیر کې انسان د اجتماعي رول لپاره چمتو کېږي څو خپل رول په هغه ټولنه کې چې ژوند کوي په سمه توگه او د ټولنې د معیارونو په نظر کې نیولو سره ولوبوي. او د وخت فرهنگي پایښت هغه وخت دوام منونکی یې چې یو نسل د بل نسل لپاره په فرهنگي او اجتماعي ژوند کې د پراخ او فعال گډون لپاره بشپړ چمتوالی ونیسي. د فرهنگ دا کسب د یو سلسله متقابلو اجتماعي کړنو چې اصطلاحاً زده کړه او پالنه نومېږي ترسره کېږي، پدې مانا سره ښوونه روزنه مشخصاً یوه اروايي او ټولنیزه پدیده ده

حُکله یې لوستنه د ټولنپوهانو د لپاره پام وړ ده او له ټولنپوهنې سره اړیکه لري.

ددې علم نوې څانگې چې د زده کړې او پالنې ټولنپوهنې په نوم یادېږي په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوې د لومړي ځل لپاره فرانسوي ټولنپوه امیل دورکیم د ښوونې روزنې او اړوند مسائل ددې علم د مطالعې موضوع اود ټولنپوهنې د علم له نظره مطرحه او تر بحث لاندې ونيول.

نوموړی پدې باور وو، چې ښوونه روزنه د ماهیت، سرچینو او کړنو له پلوه یو بشپړ ټولنیز امر دی. نو په پایله کې د زده کړې او پالنې نظریه د هر علم څخه وړاندې په ټولنپوهنې پورې اړه لري. باید یادونه یې وشي چې د ټولنپوهنې ټوله موخه په ټولنیز ژوند کې زده کړه، پالنه، د پالنې او زده کړې د پدیدو مطالعه، او عمومي کړنې دي.

په همدې ډول د زده کړې او پالنې ټولنپوهنه دانسان فکر د ښوونځیو، ټولنو او زده کوونکو په پرتله په بشپړ ډول چمتو کوی. نور علوم لکه روزنیزه ارواپوهنه، فلسفه، ښوونه روزنه او د ښوونې روزنې تاریخ په یوازیتوب سره ددې کار د ترسره کولو توان نلري کیدای شي روزنه په یوه فرد کې ترسره شي خو د ټولنیز بنسټ او ریښې لرونکې ده. د ښوونې روزنې عالمان د عقلاڼي، جسماني او ذهني ځواکونو د پرمختگ او پراختیا غوښتونکي دي خو دا پروسه په یواځیتوب کې تحقیق نه مني. ددې ډلې په داخل کې د فرد فعالیت او ورسره د ډلې غبرگون دپورتنیو ځواکو په انکشاف او ترقي کې د ارزښت وړ

ده. اصولاً په مختلفو ټولنو کې د زده کړې او پالنې ډول له ارزښتونو، عقایدو، اجتماعي او فرهنگي اهدافو، په ټولنه کې او د حاکمو ملي ځانګړتیاوو سره نږدې اړیکه لري. زده کړه او پالنه په یو ټولنه کې هرومرو شونې ده، د موجوده شرایطو د ساتنې او د برخلیک د تسلیمیدو لپاره ممکنه ده چې په انساني روزنه کې پخپل برخلیک برلاسی او د هوسا ژوند په لټه کې وي، چې د مطلوبه شرایطو په رامینځته کولو کې هم ګټور ټامیږي.

البته د زده کړې، پالنې، ټولنپوهنې او د اړوندو بنسټونو ترمینځ اړیکه یوه منطقي یا دیالکتیکي اړیکه ده. یانې په هماغه اندازه چې د خلکو زده کړه او پالنه د ټولنې بنسټونه او نظامونه دي پخپله هم د ټولنیزو، سیاسي او نوي اقتصادي شرایطو په رامینځته کولو او د ټولنې د پخوانیو بنسټونو په بدلون کې ګټور رول لوبوي. دغه نوي نظرونو په ۱۹۵۰ لسيزې کې پرمختګ وکړ، او د بنسټونې روزنې د متخصصانو لپاره یې دا امکانات پیدا کړه چې د یو لړ پلټنو لپاره ګامونه پورته شي چې ددې ګامونو په رڼا کې وکولای شي ددې اړیکې په څرنگوالي پوه او د ټولنې او بنسټونې روزنې ترمینځ د اړیکه په څیرتیا سره وپلټو، اړین موضوعات او مسائل چې پدې برخه کې د څیړونکو د تصدیق وړ او د اجتماعي علومو پوهانو د پاملرنې وړ دي په لاندې ډول دي.

۱ بنسټونه روزنه او قومي، فرهنگي، ژبني، او نژادي اقلیتونه.

۲ بنسټونه روزنه او د علومو او فنونو پرمختګ.

۳ بنسټونه روزنه د اجتماعي بدلون د عنوان په توګه.

- ۴ بنسونه روزنه، بنسینه او د هغوی اجتماعي اغیز.
- ۵ په بنسونه کې اجتماعي زده کړې.
- ۶ په بنسونه روزنه کې راتلونکې کتنه.
- ۷ بنسونه د اجتماعي واحد د عنوان په توګه.
- ۸ په بنسونه او کلیو کې زده کړه او پالنه.
- ۹ زده کړه او پالنه او د فرهنګي میراث په لېږدونې او ساتنه کې یې رول.
- ۱۰ بنسونه او د هغوی ټولنیز ځایونه.
- ۱۱ دولتي، خصوصي زده کړه او پالنه او د هغوی پیروي.
- ۱۲ ونډالېسم او زده کړه او پالنه.
- ۱۳ د فراغت مهال اوزده کړه او پالنه.
- ۱۴ د ساکن او پلټونکي زده کړه او پالنه.
- ۱۵ ډله ایزې رسنۍ او زده کړه او پالنه.
- ۱۶ تحصیلي بریا او ټولنیز هلاکت.
- ۱۷ بنسونه روزنه او یوځایوالی.
- ۱۸ زده کړه، پالنه او د ژوند چاپیریال.
- ۱۹ عصري کیدنه او زده کړه او پالنه.
- ۲۰ د ځوانانو او نوي ځوانانو زده کړه و پالنه او مسائل.

۲۱ د خلکو زده کړه او پالنه د ډیموکراسۍ په اصولو ولاړ دي.

۲۲ زده کړه، پالنه او اجتماعي طبقې.

۲۳ جنگ، زده کړه او پالنه.

۲۴ د زده کړې او پالنې د لگښتونو د چارو او تامین په اداره کښې د خلکو رول.

۲۵ په ټولنیزه نابرابرۍ کښې ګټور عوامل لکه ښوونه روزنه ټول هغه څه دي چې په ټولنه کښې د انسان په عصري کولو او پرمختګ کښې ستر رول لري.

څرنگه چې الکس انگلیس دې موضوع ته اشاره کړې نوموړی وايي: زده کړه د عصري ارزښتونو مهمه برخه شمیرل کېږي.

نوموړي د عصري انسان لپاره لاندې مشخصات ټاکلي دي -

۱ د نویو تجربو د ترلاسه کولو لپاره چمتووالی: عصري انسانان د نویو فعالیتونو د ترسره کولو او د نوو لارو د پرمختګ غوښتونکي دي.

۲ د ځواکمنو څیرو پرمخ زیاتیدونکې خپلواکۍ: عصري انسانان هغه څوک دي چې د کورنۍ، حکومت، د قومونو د مشرانو او امپراطوري تر تسلط لاندې نه وي.

۳ په علم عقیده: عصري انسان پدې عقیده لري چې په طبیعت باندې د تسلط توان لري.

۴ تحرک پذیری: په عصري انسانانو کې د لوړوالي مقام ته د رسیدو لپاره غوښتنې موجودې دي.

۵ اوږدمهاله پلان: عصري انسانان د ځینو کارونو د ترسره کولو لپاره لومړی پلان نیسي چې په راتلونکو پینځو کلونو کې څه وکړي.

۶ په مدني سیاستونو کې فعالیت: عصري انسانان د ټیټه تمایل لري خو په سیمه ایزو چارو کې ګډون وکړي.

د ښوونې روزنې او اقتصاد ترمینځ اړیکه

اقتصاد پوهانو له ډیر پخوا څخه د ښوونې روزنې د ارزښت په هکله د انساني ځواک په روزنه کې د اقتصادي او صنعتي پرمختګ په اړه نظریات وړاندې کړي. او د ملت د سرمایې د زیاتوالي په موخه ښوونه روزنه د یوې ګټورې پانګې په توګه ګڼي. یو له هغو پوښتنو څخه چې حقیقت پوهان د ځواب موندلو لپاره له دویمې نړیوالې جګړې وروسته پرې ځانونه بوخت کړل دا وه چې ښوونه روزنه د اقتصادي ودې (د ټولني او په ټولنه کې د تولید اندازه) سره څه اړیکه لري؟

یوه شمیر اقتصاد پوهانو او د ښوونې روزنې متخصصانو په یو لړ تحقیقاتو لاس پورې کړ. پدې سره یی هغه پیچلې اړیکه چې د ښوونې روزنې او ټولني اقتصادي نظام ترمینځ وجود لري روښانه کړي.

دیادونې وړ ده چې یادې ډلې د ښوونیزو نظامونو د لوستلو په اثر د زده کړې او پالنې تر اقتصاد لاندې یوه دريځه پرانستله.

او له دې وروسته ښوونې روزنې د خپل مقام او ځای له پلوه چې په اقتصادي وده کې یې لرله په همدې موخه ورته ځانگړې پاملرنه وشوه او له هغه څخه یې د اقتصادي ودې د کسبي او حرفوي استعداد پراختیا، او پرمختللي کارځواک تامینونکي او بالاخره د هغې وسیلې په توگه چې د ټولني د ژوند د کیفیت په پرمختیا کې ګټوره وه ددې وسیلې د عنوان په توگه ونوموله.

د بحث په دوام سره د دوو علمونو د اړیکو اړوند مناسبه ده چې د مفاهیمو ځینې برخې تعریف کړو.

اقتصاد په واقعیت کې د یوې مسئلې د مطالعې، پلټنې او د هود اخذ او ټاکنه ده.

زده کړه د مهارت د ذخیره کولو، زیاتوالي، پوهه او پیژندنه ده، چې افراد او ټولنه کولای شي ورڅخه برخمن شي.

پدې سره اقتصاد د افرادو د غوښتنې د اندازې د ټاکلو په طریقه چې د هغوی د زده کړې لپاره ښوونکي او موسسات یوه وسیله ده سروکار لري.

ادم سمیت په کال ۱۷۷۶ کال کې د ملل د پانگې په نوم کتاب خپور کړ چې په خپرولو سره یې د کلاسیک ښوونځي یا د اقتصاد علم بنسټ کېښود.

د اقتصاد علم هم د ښوونې روزنې په څیر بې شمیره تعریفونه لري. ددې علم سره د بلدتیا په موخه د لوستونکو لپاره څو تعریفونه وړاندې کوو.

ادم سمیت د اقتصاد د مال او دولت گټلو علم گڼي او پدې عقیده ده چې، اقتصاد هغه علم دی چې د پانگې د تولید او مصرف د څرنګوالي په هکله پلټنه کيږي.

ادم سمیت کلاسیک اقتصاد پوه لومړنی عالم دی چې د زده کړې او پالنې اقتصاد ته یې ځانګړې پاملرنه کړې ده، نوموړی پدې عقیده دی چې د افرادو روزنه سربیره پردې چې د پانګونې یو ډول ده نو ترڅنګ یې د افرادو ځواکمن کیدل او دهغوی د استعداد د پرمختګ سبب هم ګرځي. چې نه یوازې ځان ته ګټه رسوي بلکه ټولنه هم د هغوی له پانګونې څخه ګټه پورته کوي.

الفرد مارشال وایی: تر ټولو ارزښتمنه پانګه هغه ده چې په زده کړه ولګول شي.

جان هیکس / Johan Hicks: د اقتصاد د منطق علم په نوم یادوي، د هغه په اند اقتصاد د انسان په ژوند کې د اقتصادي انتخاب، څرنګوالي، پلټنې او مطالعې علم دی.

لیونل رابینز / Lionel Robbins: اقتصادي تولیدي منابع د اقتصادي تخصیص په نوم پیژني نوموړی عقیده لري د اقتصاد علم د تولیدي سرچینو اود کمیابو توکو د تولید عواملو ترمینځ د رابطې په مطالعه د استعمال مختلف ځایونه لري. او هغه مادي اهداف چې نامحدوده دي پاملرنه کوي. د پورتنی تعریف په اساس نن د اقتصاد علم د انتخاب شوي او غوره علم په نوم هم یادېږي.

پل ساموئلسن د اقتصاد علم دا ډول تعريفوي. د اقتصاد علم د هغولارو څيړنه ده چې د کاليو او خدماتو د توليد په موخه بشر د توليد کيمياو سرچينو لپاره د پيسو د نه کارولو لپاره د وخت په تيريدو سره ټاکل کيږي. دغه راز د هغولارو پلټل دي چې اوس او په راتلونکي کې په ټولنه کې د لگښت په موخه د افرادو د ډلو تر مينځ د کاليو او خدماتو ويشنه ټاکي. اقتصاد هغه علم دی چې د کيمياو توليدي سرچينود تخصيص په هکله په اوس او راتلونکي کښې د ډول ډول کاليو د توليد، توضيح او مصرف په اړه خبرې اترې کوي. (مادل او ميلر). اقتصاد په ساده ژبه هغو خدماتو، توليد او توضيح په پام کې نيسي چې ټولنه ورته اړتيا لري.

اقتصاد يو اجتماعي علم دی، چې دانسان فعاليتونه د شتمني يا مادي هوساينې له پلوه تر مطالعې لاندې نيسي، اقتصاد د پراخې کلمې په مانا سره د تاريخي مشخصو، اجتماعي مناسباتو توليد دی. چې د ټولني اقتصاد جوړونه او د هغو بيخبنا څرگندوي.

ښوونه روزنه هغه پروسه ده چې د افرادو د زده کړې، پالنې، وړتيا، فکر او شخصيت په وسيله ترسره کيږي.

په همدې توگه د زده کړې خدمات هم د زده کړې په توليد او توزيع باندې دلالت کوي.

په ډيرو مواردو کې دغه خدمات په مختلفو پړاونو کې په ښوونيزو موسساتو کې تدريس کيږي. د پوهانو په عقیده د ټولني معنوي نظام يانې ښوونه روزنه، ايډيالوژي، سياست او نور د ټولني مادي او تخنيکي نظام په وړاندې نسبي خپلواکي لري.

که څه هم د ټولنې مادې او تخنیکي نظام د بشري نظام په تاریخ کېنې ټاکوونکې رول لوبوي خو په معنوي نظام کې ټولنه له خپل پلوه د افرادو په تاریخي وده ه ژوره اغیز اچوي.

پورتنی مطلب دا څرگندوي، چې اقتصاد د ټولنې د اساس په توګه په ښوونه روزنه اغیزناک او د ښوونې روزنې بیخینا اقتصاد ګڼل شوی. نو ښوونه روزنه د هیواد په اقتصادي چارو کېنې هم ګټوره ده.

په ښوونه روزنه باندې د اقتصاد اغیز له دوه پلوه د پوهیدو وړ ده.

لومړی: د هر هیواد تعلیمي سیستم د تولیدي ځواکونو د انکشاف د سطحې او دهغوی د تولیدي مناسباتو او ملي تولید په ملي سطحه د تولیدي عواملو تابع ده.

په ملي سطحه تولیدي عوامل R طبیعی سرچینې، (H) انساني سرچینې، (K) پانګه او د (T) فن راورونکې سطحې څخه عبارت دي.

کولای شو چې د ملي تولید تابع پدې ډول، $Y = F((T, K, H, R))$ وښايو.

Y د تولید لګښت (ملي عايد) او F تابع ده.

دویم: دهر هیواد تعلیمي سیستم او ښوونه روزنه د پرمختګ په موخه پانګې ته اړتیا لري او په همدې ډول د زده کوونکو او ښوونکو روزنه، د ښوونځیو او لوړو زده کړو موسسې او د درسي موادو او وسایلو جوړول د پانګې پرته امکان نلري. له بل پلوه ښوونه روزنه د هیواد ملي اقتصاد په پرمختګ کېنې ستر رول لوبوي.

د زده کړې په غوښتنه کې انساني سرمايه د يوې عمده او ټاکوونکي عامل په توګه ګڼل کېږي. يانې د زده کړې وړاندیوالی بايد پداسې ډول وي چې د غوښتنې بدلون ته ځواب وويلاى شي او د زده کړې په خدماتو کېنې برابروالی (اعتدال) ټينګ شي. ترکومه ځايه چې زده کړه په دولت پورې اړه لري نو همدا د دولتي ادارو کارکوونکي مسئول دي چې د زده کړې کچه وټاکي. ښوونه روزنه د عنوان په توګه له دوه پلوه د هيواد ملي اقتصاد په پرمختګ کېنې ستر رول لري.

الف: ښوونه روزنه بشري ځواکونه په مختلفو سويو سره د ټولنې د اړتياوو سره سم روزي ځکه د فني او مسلکي کادرونو پرته پانګونه او د هيواد ملي اقتصاد پرمختګ ناشونې ده.

ب: ښوونه روزنه ناپوهي له منځه وړي او د ښوونيزو عمومي سويو له لارې ټولنې ته پرمختګ ورکوي په همدې ډول ښوونه روزنه د ټولنې افرادو ته ذهنيت ورکوي، او وګړي د هيواد ملي اقتصاد د پرمختګ لپاره عياروي. يوخوا د زده کړې لګښتونه او له بلې خوا پانګونه شميرل کېږي.

په واقعيت کېنې د زده کړې په پروسه يا د مهارتونو ليرډول او تخصصات په انسانانو کېنې تغيرات او بدلونونه رامنځته کوي.

هغه وړتياوې او ځواک چې فرد يې د زده کړې په نظام کې ترلاسه کوي او په عمل کېنې د فرد او د ټولنې د ځواکمنتيا د ښه والي او د استعداد د پراختيا لامل ګرځي او له هغې پلوه د زده کړې شتمني يې د يو ډول پانګونې په توګه شميرل کېږي چې د فرد او ټولنې د توليد

قدرت ته زیاتوالی ورېښې او د فردي او ملي عایداتو د سطحې د پیاوړتیا لامل گرځي.

که څه هم د زده کړې او پالنې اقتصاد په ۱۹۶۵ لسیزه کې د اقتصاد علم د اساسي برخې په توګه رامنځته شوی.

د زده کړې په اقتصاد کې لومړنۍ نظریه په اتلسمې او نوولسمې پیړیو کې ورکړل شوېده او څرګنده ده چې متخصص او ماهر افراد د زیاتو تولیدي قدرتونو څخه برخمن دي او د تولید په پروسه کې د لږ زیاتو ارزښتونو لرونکي دي په هره کچه چې په ټولنه کې د متخصصینو اولوستو کسانو شمیره زیاته شي هغه هیواد کولای شي ډیر تولیدي او زیاتیدونکي عواید لاسته راوړي.

د یوځای کیدو د تناسب زیاتوالی، ښاري ناسته، د کار ویشنه، د نړیوالو اړیکو پرمختګ او له ډیرو اطلاعاتو سره د خلکو اړتیاووې زیاتې او غوښتنې یې ډول ډول کیدلای شي هغه اقدامات او کوښښونه چې د ځواب ویلو او د مادي او اقتصادي اړتیاوو د تامینولو لپاره د ټولني لخوا ترسره کېږي د اقتصادي پرمختګ، ښکلا او ګټې اخیستنې لپاره لار هواروي.

چټک ټکنالوژیکي پرمختګ چې د ځانګړې چټکتیا او ځیرتیا څخه برخمن دی. د پرمختګ ښکلا ورکوي. خو ددې ټولو ترڅنګ زده کړه قرار لري او دا کوښښ کوي څو ټولنه د محدودو یا لږو سرچینو څخه په هوساینې په زړه پورې ډول ګټه پورته کړي.

د یوې ټولني اقتصادي سرچینې په لاندې ډول دي.
۱— طبیعي او خدایي سرچینې هغه سرچینې دي چې د ځمکې
لاندې دي لکه: تېل، کانونه، ازبنتناکه او قیمتي فلزات او معادني
کاني او داسې نورې ...

هغه سرچینې چې د ځمکې پر سردي لکه: ځنگلونه، سیندونه،
رودونه، اقیانوس، اوبه، هوا او داسې نورې ...

۲— مادي شتمنۍ: لکه نغدي پیسې، سره زر، سپین زر او داسې نور
قیمتي فلزات، لاسي صنایع، عتیقه جات ډول ډول مصنوعات او دا
سې نور ...

۳ — انساني ځواک: مهارتونه، تخصص او د افرادو د هونبیاړتیا تله،
د ستونزو څارنه، لارښوونې، اونوښتونو د گټورو لارو د حل په وړاندې
کولو کې چې ددې عامل اقتصادي ارزښت د دوو یادو لاملونو څخه
اړین دي. ځکه له سرچینو څخه هر ډول گټه اخیستنه د پوهو
انسانانو د انساني ځواک روزنې پورې تړلې ده. نوځکه په متخصص
انساني ځواک پانگونه اوله هغوی څخه په اوږد مهال کې گټه
اخیستل کیږي، خو په لنډه موده کې له هغوی رسمي او چټکه گټه نه
اخیستل کیږي ولې په اوږده موده کې اقتصاد ته د ډیرې گټې
ورکولو ضامن دی. د زده کړې او پالنې له مطالعاتو څخه ددې برخې
اړین مسائل اومباحث په لاندې ډول بیانوو.

۱— د زده کړې او پالنې د پرمختگ په موضوع کې مالي امکانات او
محدودیتونه.

۲— د زده کړې د پروگرام په لاره اچونه او د لوړو اقتصادي او ټولنيزو پرمختگونو پروگرامونه.

۳ — د زده کړې وروسته والی او ورڅخه پيداشوي اقتصادي زيانونه.

۴ — د ښوونې روزنې د شتمنۍ په زياتوالي يې د گټورو عواملو پلټنه.

۵ — په صنعتي او اقتصادي پرمختگ کې د فني اومسلکي زده کړو رول او ونډه.

۶ — دنده اوښوونه روزنه؛

۷ — نالوستي او ترې پيداشوي اقتصادي ستونزې.

۸ — بيکاري، زده کړه او پالنه.

۹ — د جنسيت اولوست د سطحې پر بنسټ د کار ځواک اوجورونه.

۱۰ — د ښځو ښوونه روزنه، په اقتصادي پراخوالي او په ټولنيز پرمختگ کې يې ونډه، ښوونه نه يوازې چې د اقتصاد سره نږدې اړيکه لري بلکه يود بل په پراخوالي او پرمختگ کې يې اساسي ونډې لري.

دسياست او ښوونې روزنې ترمينځ اړيکه:

زده کړه او پالنه په گڼ شمير هيوادونو کې له هغه وخته چې دولت د جدي دولتي مسؤليت لرونکی شو لکه د ښوونې روزنې مسؤليت او ښوونې روزنې د لگښتونو لويه برخه، د هغوی لخوا تامين شوه ښوونې روزنې، سياسي، اجتماعي او اقتصادي اثارو ته په ځانگړې توگه پاملرنه کړی وه. او له هغې څخه يې د ملي يووالي اقتصادي او

فني قدرت د ترلاسه کولو لپاره په بشپړه توگه گټه پورته کړه دولتونه بايد ددې اهدافو دتحقيق او پدې علم او فن کښې د انقلابي بدلونونو لپاره د ښوونځيو، بې شميره تعليمي مرکزونه، درسي پلانونو او اجتماعي سازمانونوپه جوړولو لاس پورې کړ. د اهدافو ټاکنه اود زده کړې فلسفه چې ددې دولتونود سياسي، اقتصادي او اجتماعي جهان بيني پورې تړلي دي دولتونو يې هم په وړاندې يو ډول گامونه پورته کړل.

پدې طريقه ښوونې روزنې په تدريجي ډول سياسي رنگ خپل کړ او سياسي او عقيدتي تعليمات د زده کړې او پالنې په پلانونو کې د يو اساسي رکن په توگه وشمير شول او پرمختگ يې د هغو سياستونو په چوکاټ کې ترسره کيده چې د دولت له لوري به مطرح کيدل. په ټوله نړۍ کې دغه اعمال د هيواد په روزنيزه دستگاه کې د دولت له لوري حکومتونه د ډولونو په تناسب، سوسياليستي، دکتاتوري، ناسيونالستي، محافظه کار، کاپيټاليستي، ليبرالستي او ديموکراتيک حکومتونه وجود لري.

څرگنده ده چې د روزنيزې دستگاه سره د دولتونو د مالي مرستو او سياستوالو د اعمالو د نفوذ شميره څرگنده شوه.

مثلاً: په سوسياليستي هيوادونو لکه د چين خلق جمهورت، کيوبا او شمالي کوريا کې دښوونې روزنې ټول لگښتونه دولت ورکوي. او دولتي ارگانونه پدې باور دي چې فرد يا شخص بايد خپلې زده کړې په سمه توگه پرمخ بوځي. له همدې کبله د هر هيواد سياستوال د مهارتونو ډولونه او هغه شمير افراد چې په مختلفوڅانگو کې

جذبېږي وکولای شي خو په اقتصادي، فني او عملي برنامو کې خپل مسئولیت په سمه توګه پرځای کړي همدې هیوادونو ښوونځي هم موظف کړي وو، چې د دولتي برنامو په ترسره کولو سره د ښوونځي او ښوونې روزنې لګښتونه ورکړي.

هره دولتي دستګاه ددې لپاره چې ډاډه شي د ښوونیز او روزنیز بنسټونو په څیرنیزه برخه کې د دولتي موضوع لپاره باید کوم اقدامات وکړي؟

مرکزي او نږدې څارنه، د برنامو ترسره کول، د ډول ډول زده کړه ایزو طریقو او د درسي کتابونو خپرول او په پای کې د ښوونې روزنې د ټولو لګښتونو تامینول.

د نوې جهان بینۍ پیداکیدل، په دولتونو کې د ناسیونالیزم اقتصادي اوسیاسي انکشاف د ملتونو ترمینځ سیالی او د اړیکو په پریکولو د استعمار منځته راتګ، د صنعتي ټولني پرمختګ او په لوړه کچه د ټکنالوژیکي زده کړې رامنځته کول.

د ښوونې روزنې او سیاست د بنسټ ترمینځ یو ډول اړیکې موجودې دي او دا اړیکې د دې سبب شوي چې د پوهې یوه ډله پلټونکو د ښوونې روزنې په برخه کې خپل څیړنیز فعالیتونه د اړیکو د څرنګوالي او پایلې ترلاسه کولو لپاره لارښود وګرځوي.

د ښوونې روزنې په بهیر د سیاستوالواغیز

دې مقولې! د ښوونې روزنې د کارپوهانو د څیړنیزو فعالیتونو په قانون کې ځای نیولی او ورپورې تړلي موضوعات په لاندې ډول دي —

- ۱ — په ښوونه او روزنه د نوي او لرغوني استعمار اغيز.
  - ۲ — د اطلاعاتو په موخه ښوونه روزنه ورکول.
  - ۳ — ښوونه روزنه او انقلابونه.
  - ۴ — په سوسياليستي هيوادونو کې ښوونه او روزنه.
  - ۵ — د ښوونې روزنې په برنامو کې د اساسي رکن په توګه سياسي زده کړه.
  - ۶ — مخ پر ودې هيوادونو کې د ښوونې روزنې ځانګړتياووې.
  - ۷ — ښوونه روزنه او سياسي او ټولنيزې خبرتياووې.
  - ۸ — ښوونه روزنه او ناسيوناليزم.
  - ۹ — ښوونه روزنه او کاپيټليزم.
  - ۱۰ — دولتي او خصوصي ښوونه روزنه.
  - ۱۱ — ښوونه روزنه او ډيموکراسي.
- په اوسني وخت کې سياسي او اجتماعي تجربې او د انسانانو ټول هغه اجتماعي انقلابونه او کوښښونه دا څرګندوي چې په ترتيب سره ټولې پيښې ازادي لري.
- د همدې موخې د څيړنې لپاره د خلکو حکومت د خلکو لپاره چې الهي، طبيعي، مدني او انساني حقوقو ته پکې احترام قايلېږي او ټولنيزې او فردي ازادي په کې په نظر کې نيول کېږي د پاملرنې وړ ګرځيدلي.

اوس بايد وگوروچې دې هدف ته د رسيدو لپاره بايد افراد او اشخاص څه ډول وروزل شي؟ او کومې زده کړې بايد وکړي يا په بل عبارت هغه کسان چې د هيواد په چارو کې مسئولين دي بايد د کومو ځانگړتياوو او شرايطو لرونکي وي؟

په قطعي او يقيني ډول دغه دنده هم د روزنيزو او زده کړه ايزو سازمانونو په غاړه ده چې خپل سياستوال او غوره اشخاص د دقيقې او برنامه ريزي شوې روزنې څخه برخمن کړي په دې برخه کې هغه ځوانان چې د څارنې او رهبرۍ په برخه کې د لوړ استعداد او قدرت څخه برخمن دي او دنورو د روزنې لپاره په دنده گمارل کيږي ترڅو د مسئوليتونو د اخيستلو، ټولنيز چارو، څارنې او رهبري لپاره پوره لازم چمتوالی پيدا کړي ځکه چې سياسي عوامل د فرهنگي، ټولنيزو او اقتصادي عواملو د ټاکوونکي حساسيت څخه برخمن دي نو ځکه په ټاکلو کې ځيرتيا او د تبعيض پرته د غوره خلکو روزنه او د خلکو له مينځه د کره اودقيقو اسنادو او مدارکوته بايد بشپړه پاملرنه وشي.

ځکه چې يو باخبر، انسان دوست او مسئول اداره کوونکی د يوې سالمې ټولنې په جوړولو کې بشپړه مرسته کوي. د سياست علم په پلټنې او تحليل سره د ټولنيزو پديدو سياسي بڼې په نظر کېنې نيسي.

سياسي تحليل انسان سره مرسته کوي څو په کومه نړۍ کېنې چې ژوند کوي او هر ډول کوچني او لوی تغيرات چې هر يو يې نه تجزيه

کیدونکي دي ډیر اغیز پرې واچوي (GETTELL) وایي د سیاست علم هم د ښوونې روزنې او فلسفې په څیر بې شمیره تعریفونه لري. دولت (State) د سیاست د علم پلټنې او تحلیل د ثقل مرکز بلل کیږي ځینې نور نظرونه هم دا وایي چې د سیاست علم له حکومت (Government) سره سروکار لري.

تلفیقي ډله بیا دا دواړه نظرونه مني لکه:

پل ژانت فرانسوي متفکر او پلټوونکې وایي: سیاست د ټولنیزو علومو هغه برخه ده چې د یو دولت بنسټونه او د حکومت پرنسپيونه تر بحث او پلټنې لاندې نیسي.

دسجویک په عقیده: سیاست حکومت لرونکې ټولنې پلټي یانې هغه ټولنې چې غړي یې لږ تر لږه په ځینو څرگندو مسائلو کې له ځینو خلکو او د ټولنې یوې برخې څخه امرونه اخلي

پورتنی تعریف د سیاست د علم څانګه پراخوي او تر دولت یې مهم او ضروري بولي.

دسیاست د علم سستي طریقه د بل دولت یا حکومت د پلټنې په عنوان مناسب نه شمیرل کیږي دا مفهوم یی په شکل ټینګار کوي او قانون جوړونې ته په څرګندې ځیرتیا سره د قانون د ترسره کولو څخه ډیر د اجرا وړ وي.

او په همدې ډول د پویا طریقه او پایلې نالیدونکي نیسي، دا چې په کلي ډول منل شوې د سیاست پوهه په ټولنه کېنې هغه غیر رسمي

سازمان اوسياسي چلند په برکې نيسي چې د رسمي حکومت جوړونکي او په هغې باندې تاثیر اچونکي سياسي ځواکونه وي.

کاتلين په دې عقیده ده چې سياست د انساني او سازمان یافته ټولني پلټنه ده، او تر هر څه د مخه د ټولنيز ژوند سياسي بڼه مطالعه کوي.

د دوه پياوړو پوهانو له نظره سياست د ټولنيز ژوند دهغو سياسي اړيکو په اړه پلټنه ده، چې د انسانانوله يوځای کيدو سره سم رامینځته کېږي.

د هارولد لاسول، (H.Lasswell) چارلز مريام، (Merriam) ماکس وبر، (M.weber) برتراندراسل، (B.Russell) واتکينس (Watkins) او هانس مورگنتا (Hans Morgenthau) په څير محققين، متفکران چې د سياست کتنې پر فطرت ټينگار کوي پدې عقیده دي چې قدرت د سياست اساسي مفهوم دی، او د سياست ټولې څانگې سره نښلوي.

لاسول د سياست علم په اړه وايی.

د سياست علم د يو تجربوي نظام په توگه د لوستلو طريقه، د قدرت شکل نيول او په هغوي کېنې ونډه درلودل څخه عبارت دی، او سياسي عمل هغه عمل دی چې د واک پر بنسټ ترسره شي.

د قدرت د سياست غوره او ترسره کوونکي او ټاکوونکي عنصر دی او پيژندنه يې د سياست د علم لومړنۍ او اصلي دنده ده. قدرت

دسیاست زره او د ثقل مرکز رامینځته کوي او په سیاسي ژوند ټولې پېښې د قدرت پورې اړه لري.

نولي د سیاست څو تعریفونه په لاندې ډول کړېدي:

سیاست او هنر له امکاناتو څخه ګټه اخیستل دي، د ډیری سیاسي فعالانو لپاره ددې امکان نشته چې خپلو ټولو هدفونو ته ورسېږي نو پدې سره باید خپل لوړ پروازونه د خپل قدرت سره متناسب کړي هېڅ څوک نشي کولای چې د خپل قدرت او امکاناتو څخه ډیر په سیاست کې د اعمال نفوذ وکړي او تاثیر پرې واچوي.

۲ — سیاست او حکومت کول په انسانانوده، د هغواشخاصو د اړیکې په هکله چې حکومت کوي او د هغو چې حکومت پرې کيږي، د اطاعت کوونکي او فرمانبردار ترمنځ استدلال کوي چې دغه اړیکه د سیاسي ژوند مرکز ده.

۳ — سیاست د واک لپاره مبارزه ده؛ د غرب د سیاسي متفکرانو ترمنځ د سیاست غوره تعریف دا دی چې د واک لپاره مبارزه او په ټولنه کې یې د اعمالو نفوذ دی.

۴ — سیاست یانې پدې پوهیدنه چې څوک یې ګټي، څه شی ګټي، په کومه موقع کې، څه ډول او ولې یې ګټي؟ دغه تعریف هارولد د سیاست په اړه کړی چې شعاري بڼه لري او په اسانۍ سره کولای شو یادونه یې وکړو خو پدې باید پوه شو چې دا تعریف د سیاست د علم تعریف دی. نه د سیاست، ځکه چې د پوهیدا، او پوهې څخه خبرې کوي.

۵ — سیاست د ارزښتونو اړینه ویشنه ده؛ چې له ایستون سره اړیکه لري او د سیاست علم وتلی مفهوم دی په سر کې خپله نولي د سیاست تعریف داسې وړاندې کوي:

ټول هغه مستقیم او غیر مستقیم فعالیتونه چې د دولت تر لاسه کولو لپاره کیږي او د دولت د قدرت حاکمیت او د دولت قدرت څخه ګټه اخیستنه ده ورسره ملګري دي د نولي تعریف هم نوبت نلري او په واقعیت کې په بل ډول ویل شوي. دا چې سیاست د قدرت تر لاسه کولو، ساتلو، ډیروالي او ښودولو لپاره مبارزه ده که وغواړو د سیاست لپاره پراخ او جامع تعریف ولرو نو په دې ډول یی تعریفوو.

سوله ایزه یا غیر سوله ایزه رهبري د خلکو، ډلو او ګوندونو ترمنځ اړیکې، په یو هیواد کې د ننه حکومتی کارونه، په نړیواله برخه کې د یو دولت اړیکې د بل دولت سره څیږي.

په دې تعریف سره کولای شو د یو فرد، ډلې، ګوند او د یو حکومت له سیاست څخه یادونه وکړو او له نړیوال پلوه هم د یو دولت بهرنی سیاست مشخص کړو په سیاست کې د هر اجتماعي ځواک د ګټو څخه یادونه شویده د دې ځواکونو د اختلاف په صورت کې دغه ګټې یو د بل په وړاندې غبرګون ښایي. د یووالي او مرستې په صورت کې یې ترمنځ همغږی رامنځته کیږي یا په بل ډول اجتماعي ځواکونه د ګټو غبرګون یا تضاد یو له بل سره شخړې رامنځته کوي او د همغږی او ګټو د یوځایوالي په صورت یو د بل سره یوځای کیږي دهمغږیو سره د رهبري څرنگوالی او د چلندونو لارښوونه سیاست را څرګندوي.

سیاست د اجتماعي ځواکونو د غبرگونونو، گټو او همغږۍ یوه برخه ده. پدې تعریف کې د قدرت په کار ورلو مسئلې ته هم پاملرنه شویده.

سیاست که له تضاد څخه وي او که له همغږۍ څخه، په هر حال کې د قدرت پایله وي. یوازې په همدې توپیر سره چې په تضاد کې قدرت په غیرې سوله ایزه، زور، تاوتریخوالي او اجباري توګه وي خو په همغږي کې بیا په سوله ایزه، د هڅونې او یا هم ډالۍ په توګه وي.

د افرادو، ټولنې، حکومتونو، ډلو، گوندونو او دولتونو برنامو، طریقو او اهدافو ته رسیدلو ته هم سیاست وایي. د سیاست دا مانا د هغې د برنامه ریزی او وړاندوینې پورې اړه لري او تل د هغې لومړنۍ مانا سره ملګری دی.

سیاست په ټولنه کې د انسان د فعالیت تر ټولو حساسه حوزه ه. او د ټولنې فرهنگ، د خلکو د فکرونو، د ډله ایزو او شخصي گټو او نظریاتو، د شخصي او اقتصادي عواملو تر تاثیر لاندې قرار لري او پخپله هم پرې تاثیر اچوي. دسیاست ددې تعریف په رڼا کې سیاست په بل ډول داسې پیژنو.

سیاست علم د اجتماعي خبرتیا هغه څانګه ده چې دنده یې په یو هیواد کې د اجتماعي ځواکونو تر مینځ د اصولو او په سیاسي روابطو کې د حاکمو قواعدو منظمه پیژندنه او په نړیواله برخه کې د دولتونو تر مینځ اړیکې دي.

په عامه مانا سره هر هره طریقه، په کار وړونکې لارې او یا هر شخصي
Politics سیاست

یا اجتماعي امر چې د یوې ټولنې د ښه والي او غوره والي سبب
گرځي سیاست بلل کیږي

د ویبستر ویبپانگه د سیاست کلمه پدې ډول تعریفوي: سیاست د
ډول ډول او مرتبطو ټاکوونکو طریقو ترمینځ یوه ټاکل شوې طریقه
او کرکټر دی چې د تصمیم نیولو لپاره له مشخصو شرایطو سره چې
له اوس او راتلونکي سره تړلي دي عبارت د.

(WEBSTER ۱۹۷۱ p.۶۵۶)

حداد د - فرایند آموزش سیاست گذاري - په کتاب کې په
سیاستوالۍ کې د یوښه چوکاټ لپاره د سیاست علم ارزښت پدې
ډول را پیژني.

سیاست هغو څرگندو او روښانه تصمیمونو ته وایي چې بیلابیلو
لیدلوري په پوره تصریح او تاخیر په حال کې روښانه کړي.

سیاست هغه پدیده ده چې پوهه، شخصیت او عمل د هغه درې
تینګې برخې جوړوي امکان لري چې سیاسي پوهه په مشخصو
پرنسپونو کې شامله وي، خو سیاسي عمل د عقلي ظرفیت، تجربو،
اخلاقو، ټولنیزو شرایطو، طبقاتي تړاونو، گټو، موخو او تر دې چې د
سیاستمدارانو له مینې څخه متاثره کیږي. په همدې ډول په
سیاسي کړنو او پایلو کې د سیاستوالو شخصیت ارزښتناک رول
لوبوي.

سیاسي کارپوه د خلکو بالقوه ځواک په بالفعل ځواک بدلوي.

نړيوال بانک د لومړيو مطالعو او د زده کړې په معيارونو کې دوه لاملونه چې د چاپيريال زده کړه او زده کوونکې پايلې دي د علم د کیفیت لپاره ارزښتناکه بللي په همدې مطالعاتو کې دینته هم اشاره شوې:

د زده کړې د چاپيريال په ښه والي سره کيدای شي چې د سياستوالی او پانګونې په جلا جلا کيدو سره د مالي سرچينو تخصص، د شرايطو سره متناسب تجهيزات او انساني ځواک ترلاسه شي.

د دين او مذهب او د ښوونې روزنې ترمينځ اړيکه:

په هره ټولنه کې اثار او روزنيزې پايلې مذهبونه او مذهبي ليدلوري دي.

په مذهب کې يو لړ عقايد لکه، دودونه، عبادات او اخلاقي ارزښتونه او د ستر څښتن تعالی رضا شامل دي.

د نفس د باور سببونه او انسانی اندیښنې د ښو اعمالو ترسره کولو لپاره لار هواروي همدادول مذهب د ښوونې روزنې له لارې د ټولنې د معنویاتو په پراختیا اغیز اچوي.

دبیلابیلو ټولنو، قومونو او ډلو یوځای کیدل د خلکو د ټولنیز یوځایوالي سبب ګرځي.

نن ورځ مذهب په يوهيواد کې د اجتماعي او فردي اړتياوو په توگه د نورو عواملو په مرسته چې يوځايوالي، ملي پيوستون او د ښوونې روزنې بنسټ ورڅخه متاثره ده تامينوي.

له پخوا وختونو څخه په نړيواله کچه د ښوونيزو روزنيزو مراکزو په جوړولو او د ټولني د معنوياتو په پراختيا کې د مذهب په رول باندې په پراخه کچه ټينگار شوی. او له وړاندينو کلونو څخه دغه معقول د ښوونې روزنې د برخې مفکرينو د پاملرنې وړ گرځيدلې او هغوی دخپلو مطالعاتو په بهير کې هڅه کړې چې اوس او په تير وختونو کې د زده کړې او پالنې او مذهب ترمينځ د اړيکې په څرنگوالي نظر واچوي.

د دې ډول مطالعاتو مهمه او اړين بحثونه په لاندې ډول دي -

۱- تنوکراسي، زده کړه او پالنه؛

۲- مسيحيت او په زده کړه او پالنه يې اغيز؛

۳- د لوديځ پوهانو په روزنيزو فکرونو کې د کالوينيزم او انگليکانيزم رول؛

يادانبت: کالوينيزم د پروتستان د دين يو څانگه ده دغه دين يو فرانسوي عالم چې کالوين نومیده رامنځته کړ (۱۵۰۹ — ۱۵۶۴) کالوين هم د لوتر په څير د کاتولیک د کليسا يې اقداماتو او د پاپ په لوړوالي نيوکه وکړه. هغه په اجتماعي چارو او ضروري ادارو کې د سختو اخلاقي او مذهبي قوانينو په پلي کولو عقیده لري. په اروپا کې

د هغه عقایدو په چټکۍ سره پراختیا ومونده او په فرانسه کې یې پلویان د (اوگتو) په نوم یادېږي.

انگلیکانیزم (د انگلیسیانو دین) دین د کاتولیک او پروتستان د یوځای کیدو څخه رامنځته شوی.

پاچا یا ملکه د پاپ پر ځای د انگلیکانیزم د کلیسا په راس کې قرار لري.

۴— د نړۍ د علمي او فرهنگي مراکزو په جوړولو کې د مسلمانانو رول.

۵— د بنوونې روزنې په پرمختګ کې د مذهب رول.

۶— مذهب او د بشر روزنیز او ټولنیز اخلاق.

۷— د انسان د روزنې په اړوند د مذاهبو لیدلوري.

۸— په نړۍ کې د دیني عالمانو او لویانو نظرونه.

د کلتور بحث او پر دین یې اغیز هغه بحث ده چې په ټولنه د دین کړنې څرګندوي اصلاً دین باید کلتور جوړونکی وي.

خو په واقعیت کې د دین او کلتور ترمنځ متقابل اغیزمنونکې اړیکه وجود لري دین چې تر ډیره په کلتور اغیز اچوي او دغه راز له کلتور څخه متاثره هم دی او بنوونه روزنه هم له کلتور څخه متاثره ده.

د انسان او کلتور ترمنځ یوه ارزښتناکه اړیکه موجوده ده تردې چې د یوې ناپوهې ټولنې لپاره هم د هغوی هر ه عقیده او سنت د درناوی وړ وي.

قبیلوي ټولنه خپلو ټولو اجتماعي قواعدو او طرزالعملونو ته د ویاړ او درناوی په سترګه ګوري همدا ډول عقلايي فرهنگ پخپله د ځانګړو ارزښتونو لرونکی دی چې دغه ارزښتونه د عقلايي انسان لپاره د درناوی وړ دي.

د انسان او کلتور ترمینځ اړیکه په باندنيو پدیدو باندې د پوهې اړیکه ګڼل کېږي، او انسان د کلتور په وړاندې یوه بې شکله او بې رنګه ماده ده، کلتور ورته د باورنو، عقیدو، دودونو، قواعدو او د ټولنې د منل شویو طرزعملونو مطابق رنګ او شکل ورکوي. په حقیقت کې کلتوري ارزښتونه هغه ارکان دي چې د انسان د فکر په قاعده او عمل کې ځای لري ددې لپاره چې اجتماعي قوانین او طرزالعملونه بدلون ومومي، لومړی باید د ټولنې فکر او عقیده بدلون ومومي یانې د فکر په بدلون سره د عمل بدلون رامنځته کېږي.

دا بدلونونه له ښوونې روزنې پرته ناشوني دي.

— Religion) دین ((مذهب د لارې، طریقي په مانا سره ده

د تړلو یا د مشتق یوځای کولو په مانا سره ده. LIGARE او احتمالاً د لاتیني کلمې له ریښې

د دین نوې فلسفې ډېری عالمان له خپل لیدلوري دین تعریفوي.

د في المثل په عنوان عمومي حالت د ایمان درلودل دي. او دا شاید د یو دلیل یا مدرک پر بنسټ وي مګر ډیر ټینګ یا د یومومن انسان د عقلی دلایلو څخه چې له ځان سره یی لري وي جان هیک دین پدې ډول تعریف کړی:

دين يوالهې قانون او اخلاق دي چې انسان ته پکې د ريښتینو عقايدو، نیک سلوک اومعاملاتو کې د خیر او حق په لور لارښوونه کوي.

دښوونې روزنې سره د سولې اړیکه:

ښوونه روزنه د ملي هويت په پياوړتيا، د سولې او ټينگښت او په يوهيواد کې د يو گټورې ادارې په پرمختگ کې اړينه او ضروري رول لوبوي.

ښوونه روزنه د زغم، برده باري، اعتدال (برابري) او گډون لامل او د ټولني کلتور ته خوځښت ورکوي.

روزنيزې موسسې، کورنۍ د يوې سوله ايزې روحيې په پالنه کې ارزنده ونډه لري د سوله ايزې فضا رامینځته کول ددې لامل گرځي چې ددې خاورې د ماشومانو د سالمې روزنې لپاره لاره هواره شي. او ماشومان پدې فضا کې دا يادوي چې سوله ايز چلندونه کوم دي او دا مومي چې بيلايل توپيرونه د جگړې دليل نشي کيدای.

ښوونه روزنه جگړه ايز او ناوړه چلندونه په سوله ايز او گټورچلندونو بدلوي. ماشومانو او ځوانانو ته بايد وښوول شي چې خپل طبيعت، کورنې او هم ډولو سره په سوله ايزه فضا کې ژوند وکړي.

سوله څه ته وايي؟

روښانه ده چې مونږ دلته د دې په لټه کې نه یو، خو په بشپړه فلسفي توګه ددې کلمې تعریف وړاندې کړو. بلکه زموږ هود ددې کلمې واقعي او ریښتیني تعریف وړاندې کول دي.

د سولې له واقعي او عیني تعریف څخه موخه داده چې ټول پرې همغږي او ورته د منلو وړ وي. هرچا چې دغه کلمه کاروله هرو مرو په قطعي ډول باید دا موخه په پام کې ولري.

دسولې تر ټولو ښه او ریښتیني تعریف، چې ټولو ته د منلو وړ او ټول پرې هوکړې ته رسیدلي په لاندې ډول ده.

له تاوتریخوالي پرته ژوند کول او په ټولنه کې یود بل حق پیژندل هم د سولې او عدالت پر بنسټ ترسره کیږي.

پدې مانا چې هرچاته خپل حقوق ورکړل شي، خو د نورو په حقونو تیری ونه کړي Gerchtigkein په بل عبارت هر څوک د خپلو حقوقو کرښه وپیژني وړاندې ورڅخه لار نشي او د نورو په حقووتیری اوڅپته وانه چوي.

که سوله د ټولنیز عدالت برخه ونه ګڼل شي. نو نشو کولای د جګړې د رامنځته کولو د جوړښت عوامل له منځه یوسو. د ټولنیزې نابرابرې شتون، چې د ټولو بیوزله هیوادونو یوه ځانګړتیا ده له جګړې وروسته د هیواد د بیاروغونې په وړاندې بنسټیزې ننگونې زیږوي.

پدې هیوادونو کې د بې ثباتي د رامینځته کیدو یو لامل نابرابری ده، بل دا چې یو معقول او متوازن سیاست کموالی د بیوزلی د زیاتوالي سرچینه ده.

که په یوه ټولنه کې قانوني طرز العملونه او قدرت د ټولو طبقاتو او ډلو ترمنځ په بشپړ ډول په مساویانه، برابر او په قانوني ډول ونه ویشل شي د شخړې اړوند مسایل نه حل کیږي او پخپل حال پاتې کیږي. یوازې لار دا ده چې د ظرفیت له لارې داجتماعي ډلو له ګډون سره د سیاسي او ټولنیزو پړاونو چې له حاشیې څخه ایستل شوي پرمختګ کوي.

تل پاتې سوله ترهغه نشي تامینیدای خو ترڅو چې سیمه ایز، دولتي، محلي او نړیوال سیستمونه او د عدالت پلي کولو سره جوړنه شي. د عدالت موجودیت خلکو ته ددې زمينه برابروي چې خپلې اړتیاوې په سمه توګه بیان کړي.

د څو قومي او فرهنګي واحدونو په رامینځته کولو د قومي تفاوت منل او پخپلو چارو کې خپلواکیت ورکول دي.

د کوبین کلمنټ په وینا (نابرابرې اړیکې باید برابري کړو) اړینه ده چې حاکمه ډله پدې قانع کړو، چې په اوږد مهال وخت کې د یوې ریښتني او عادلې ټولني جوړونه د هغوی په ګټه ده

سوله په ټوله ایز او عامه مانا سره د متارکې، د هوکړې ښکلا، ملګرتیا، همغږۍ او هوساینې په مانا ده، خو د تعریف ټول مقدماتی شرایط لکه : خپلواکي، بشر حقوق، عدالت او همداسې فعالې

ستراتیژیانی لکه د عدم تشدد شخړې بنسټیز حل، په ډیموکراتیک اساس د دولتي ادارو او ټولنو جوړول چې د سولې د ټینګښت او تل پاتې والی لپاره ضروري دي، په بر کې نه نیسي.

ځینې د جګړې نشتون بیا سوله بولي، چې دغه برداشت یا تعریف هم موضوع ساده او اسانوي ځکه چې د بې باورۍ او بې اعتمادۍ دغه احساس چې د جګړې ګټونکي او بایلونکي دواړو له ځانه سره ساتلې نادیده نیسي.

د دوی په اند که خلک د اوږدمهال لپاره په ښکاره ډول تشدد لرونکي اقدامات او فزیکي فعالیتونه ترسره نه کړي نو دا پدې مانا ده چې سوله تامین شوې.

خو سوله د پوهانو له نظره په مختلفو پړاوونو کې په درې برخو ویشل کېږي چې په لاندې ډول دي.

منفي سوله، مثبت سوله او ډیموکراتیکه سوله.

باید په یاد ولرو چې زموږه تمنا او پاملرنه په مثبتې سولې دی. تر څو منفي بڼه یې له مینځه لاړه شي کله چې موږ د سولې په اړه خبرې کوو نو زموږ نظر اولیدلوری د سولې مثبت کیدو کې مطرح کېږي.

پدې شرط که رېښتیا هم په واقعی او رېښتني ډول رامینځته شي نو نور به د سولې په قاموس کې منفي کلمې ته ځای پاتې نشي. د سولې کلمه یوه سپیڅلې کلمه ده او دانسان لیدلوری د روښنایي په

لور بيايي نو غوره ده چې سولې ته په يو مثبت، خیر او بښيگنې او درنښت په سترگه وگورو.

د موضوع د لا روښانتيا او غوره والي په خاطر د سولې لغوي او اصطلاحي مانا بيانوو

سوله يوه عربي کلمه او عربي ژبه کې په يوولسو ماناوو سره راغلې ده.

۱ — گټه يا فايده

۲ — مناسب او وړتيا

۳ — استعداد

۴ — دجوړيدو په مانا يعنی د زيانونو او کمښت له منځه وړل .

۵ — بڼه کيدل

۶ — بښيگنه يا د بښيگينو ترسره کول

۷ — په هوساينه او نعمت کې ژوند

۸ — د يوڅيز ډيروالی

۹ — پخلاينه

۱۰ — اتفاق اويووالی

۱۱ — د اوربند يا د جگړې پای

مثبته سوله

مثبته يا د تل پاتې سولې پيل د هغو شرايطو د رامینځته کولو په لټه کې ده چې وکولای شي د بې اعتمادې او بې باورۍ هغه رېښې او عوامل چې دواړه خواوې پکې اخته وي او د تشدد ډيروالي لامل گرځي لمنځه یوسي.

د ډيری پوهانو له نظره مثبتې سوله د انساني ډلو ترمینځ د سوله ايزو اړیکو، مرستو او فعالې همپالنې يوه نمونه گڼل کېږي، چې وگړي پکې د ډول ډول اجتماعي، اقتصادي او سياسي سازمانونو له لارې د اجتماعي ارزښتونو او شخړو د ژوندي ساتلو لپاره لکه زغم، او د سولې، امنیت، خپلواکي او ډيموکراسي د سولې مینځته راوړنه په هیوادونو کې همکارۍ او مرستې لامل گرځي.

منفي سوله

منفي سوله هغې سولې ته ویل کېږي چې د اجتماعي بنسټونو له خو رامینځته کېږي

ترڅو امنیت د افرادو، ډلو او ملتونو د فزیکي تشدد د رامینځته کېدو په موخه تامین کړي.

پدې مرحله کې په جگړې او تشدد باندې ټینگار کېږي، نه د هغه په رېښې ایستلو د جنگ او تشدد عوامل دمنفي سولې د مرحله په سیاست او ستراتیژۍ کې شامل دي بلکه موخه ورڅخه داده چې دواړه خواوې یو له بل څخه لیرې وساتي یا په بل عبارت په فزیکي، اجتماعي، سایکولوژیکي او جوړښتي ډول د جگړې لمنځه وړل دي کولای شو منفي سوله د محدودې یا نسبي سولې په نوم ونوموو.

د ښوونې روزنې او احصايې تر مينځ اړيکه:

د ټولنيزو او روزنيزو علومو طريقي يا لارې د زياتوالي په حال کېښي دي.

د احصايې څانگې، څيرنيز موضوعات، د تکنالوژۍ او د شميرنې طريقوله پرمختگ سره نوي نظرياتو د ښوونيز نظام او شميرنې اندازه گيري د ښوونې روزنې اړيکه له احصايې سره لا زياته تينگه کړې ده. د احصايې د ارونواو طريقو څخه خبرتيا په ټولو علومو په څانگې توگه په روزنيزو علومو کېښي مهم گڼل کېږي.

ښوونه روزنه په خپلو څيرنو کېښي له ډيرو لارو څخه گټه پورته کوي او له احصايې څخه پخپلو علمي څيرنو کې کار اخلي.

ځای لري څو تر هر څه وړاندې د احصايې په اساسي او بنسټيزو مفاهيمو باندې پوه شو چې په اړه يې لا زياته پلټنه وکړو. احصايه چې په انگليسي ژبه کې ورته (statistics) وايي له لاتيني کلمې څخه (status) چې د دولت په مانا ده اخيستل شوې ده د کلمې مفهوم روښانوي چې په پخوا وختونو د احصايې څخه د دولتونو د اړتيا وړ شميرې او خبرتياوې چې د مالياتو، خدماتو او نورې هغه چارې چې هيواد پورې تړلې وې گټه اخيستل کېده.

په علمي څيرنو کېښي د احصايوي لارو استعمال د ټولنپوهنې په سلوکي علم (ښوونه روزنه، ارواپوهنه) پورې محدود نده ، بلکه دد

ې لارو استعمال د ټولو علومو په څېر نه لکه: بيالوژي، کيميا، فزيک، طب، اقتصاد، زراعت او نور کې دود ده.

دبيلگې په ډول: احصايوي لارې د بنوونې روزنې يو عالم ته دا توان ورکوي چې د تدريس او درسي موادو له مختلفو طريقو څخه گټورې پايلې په لاس راوړي.

له احصايوي لارو سره د روزنيزو او ټولنيزو علومو زده کوونکو بلدتيا له څوارخونو ضروري ده.

لومړی دا چې په هره دقيقه او علمي مجله کې د احصايې اصطلاح يادونه اړينه گڼل کېږي.

د زده کړو او پرمختگ تر لاسه کولو لپاره د احصايوي لارو څخه خبرتيا اړينه ده، که د احصايې تاريخ ته ځير شو نو وبه وينو چې له کومه وخته چې طبقاتي ټولنه رامېنځته شوه ورسره يوځای ايجاد شوې او دغه راز احصايه اوږد شاليد لري.

پخوانيو مصريانو، بابليانو او روميانو (۳۰۵۰) کاله وړاندې د سرچينو او نفوس مفصل ريکارډونه د دولتي چارو د ساتنې په موخه خوندي کول.

د احصايې استعمال هغه وخت پيل شو کله يوې قبيلي وغوښتل تر څو پوه شي چې مقابل لوری څومره جنگي کسان لري او څومره اس سپاره. (هغه عسکر چې په اسونو سپاره وي)، جنگي وسايل يې څومره دي چې وکولای شي په وسيله يې خپل دښمن ته په جگړه کې ماته ورکړي. بيا وروسته په فرانسه کې د گمرکي مالياتو او

اطلاعاتو په ټولو او په پای کې هم په لندن کې د هغو وگړو شمیر چې د طاعون له ناروغۍ له کبله یې ژوند د لاسه ورکړی وو. نن ورځ احصایه د یو عام توکي په توگه طبي، طبیعي او اجتماعي مسایلو په څېړنه او پلټنه کې کارول کېږي.

که چېرې مونږ د احصایې د علم لارو ته ځیر شوو وبه وینو چې ارتباطي او تعقیبي (استنباطي) ستاینه لري. د احصایې اصلي هدف دیوې ټولنې د ځانگړتیاوو د اندازې ستاینه او د هغو د ځانگړتیاوو د پایلو په لاس راوړل دي.

د احصایې څو تعریفونه (پېژندنه):

هغه لارې دي چې په ذریعه یې شمیرې او مالومات راټول، ترتیب او وړاندې کېږي.

هغه لارې دي چې د شمېرو مشخص ارزښتونه او مالومات راټول، تثبیت او تشریح کړي.

د هغه طریقو ټولگه ده چې د پراخو ټولنو او شیانو د مطالعې او څېړنې په موخه کارول کېږي.

د انسان پېژندنې او ښوونې روزنې ترمینځ اړیکه:

انسان پېژندنه، د نژادي ویشني، جسمي ځانگړتیاووې، جغرافیایي تقسیمات، چاپیریال، ټولنیزې اړیکې او د انسان فرهنگي وده تر پلټنې لاندې نیسي.

انسان پیژندنه هغه پوهه ده چې دانسان طبیعي، اجتماعي او فرهنگي وده مطالعه کوي

د نژادي تقسیماتو، ادابو، دودونو او لومړیو انسانانو سازمانونو پورې اړوندې نوې څیړنې د روزنیزو علومو د پوهانو لپاره مهمې گڼل کېږي او د ښوونې روزنې د سیاستوالو لپاره دا ډول خبرتیاوې د زده کړه ایزو پروگرامونو د ټاکلو لپاره د ښه فرصت لاره هواروي.

انسان پیژندنې ته په انګلیسي ژبه کې Anthropology د انسان مطالعه په فرانسوي ژبه کې انسان پیژندنه Ethnologist د قومونو مطالعه او په الماني ژبه کې Volkerkunde د ابتدایي اقوامو مطالعې په مانا سره ده.

انسان پیژندنه د ټولنیزو پېښو د پیژندلو لپاره د ټولنو مشاهده ده، چې د پېښو ثبت او ضبط امرونه یې ټول په اسنادو او مدارکو سره څېړوي چې دا خبرتیاوې د روزنیزو علومو د پوهانو لپاره اړین او مهم گڼل کېږي.

انسان پیژندنه یانې فرد پیژندنه، قوم پیژندنه، ملت پیژندنه، کورنۍ پیژندنه او په پای کې هم د ټولنپوهنې د امر په مانا سره ده د یادو کلماو له توحید څخه د انسان پیژندنې مفهوم زیږوي په واقعیت له پورتنیو کلماو سره بلدتیا د هغې ټولنې خلکو پیژندلو ته لاسرسی ده.

داناتومي او د ښوونې روزنې ترمينځ اړيکه:

اناتومي يا جوړښت پيژندنه له هغې پوهې څخه عبارت ده چې د بحث موضوع يې د ژونديو موجوداتو د جوړښت تشریح ده.

اناتومي له دوه يوناني کلمو څخه اخیستل شوې چې انا د جوړښت او تومي د تشریح په مانا ده.

څه ډول چې ښوونه روزنه له نورو علومو سره اړيکه لري هماغه ډول يې له اناتومي سره هم لري.

لکه چې مو وويل اناتومي د ژونديو موجوداتو له جوړښتي تشریح څخه بحث کوي او محتوا يې د بدن د سالمو برخو جوړښت د اهميت وړ او د سالمو غړو د لرلو پرته نشو کولای څو په سمه توگه ښوونيز او روزنيز مهاروتو او وړتياوې ترلاسه کړو.

د مثال په توگه: که چيرې د يو فرد د اوریدو دستگاه چې فعاليت او کړنې يې کمزورې وي نو ياد شخص طبعاً د زده کړې ترلاسه کولو په برخه کې کمزوری وي.

د زده کړې او مالوماتو ليردونه او د مهارتونو ترلاسه کول هغه وخت گټور تماميږي چې انسان د سالمې اناتومي دستگاه څخه برخمن وي.

د فزيولوژي او ښوونې روزنې ترمينځ اړيکه:

فزيولوژي د بيولوژي له هغو مهمو څانگو څخه ده چې د ژونديو موجوداتو د ژوند اعمال، غړي، نسجونه، سلولونه او د سلولونو عناصر

مطالعه او د ژوند د ژورو اعمالو پوهیدو لپاره هڅه کوي خو په مختلف چاپیریال یا د ژوندیو موجوداتو په بیلابیلو شرایطو کې د هغوی خواص او د اعمالو د بدلونو ترمینځ چې کومې اړیکې موجودې دي تر پلټنې لاندې ونیسي.

فزیولوژي ددې اعمالو وده او پرمختیا په یو ډول او په یو ژوندي موجود کې او همدا ډول د محیطي شرایطو سره د هغوی بدلون او مطابقت تر مطالعې لاندې نیسي.

د فزیولوژي علم موخه د فزیکي او کیمیايي عواملو ستاینه ه چې د انکشاف د سرچینې او د ژوند د دوام مسئول دي. هر ډول ژوند له ساده ویروسونو څخه تر موجوده ژوند پورې ځانته ځانگړي مشخصات او کړنې لري. پدې پراخ قلمرو سره کولای شو چې فزیولوژي په ویروسي، سلولي، گیاهي او انساني فزیولوژي برخو وویشو.

په انساني فزیولوژي کېنې مونږ د انسان د بدن د ځانگړتیاوو او میکانیزمونو په ستاینه اخته کیږو چې هغه یو ژوندي جسم جوړ کړي وي.

هغه مالومات چې د فزیولوژي په برخه کې ترې یادونه وشوه د روزنیزو علومو د عالمانو د پاملرنې وړ او په ځانگړې توگه د انسان د فزیولوژي بحث ده.

فزیولوژي هغې پوهې څخه عبارت ده چې د ژوندیو موجوداتو له بیلابیلو دندو او وظایفو څخه بحث کوي.

فزيولوژي له دوه يوناني کلمو څخه اخیستل شوي چې فزيو د دندې او لوژي د علم په مانا سره ده يانې د غړو د دندې علم دی.

ښوونه روزنه له فزيولوژي سره په اړيکه کېښې ده ځکه ټول مالومات او خبرتياوې د مرکزي عصبي سيستم څخه چې د ميلياردونو نيورونونو لرونکی ده ترسره او ليردول کېږي.

هغه څانگه چې خبرتياوې ترلاسه کوي د دندرايت په نامه سره يادېږي او هغه برخه چې انگيزه بل نيورون يا غړي ته ليردوي د اکسون په نامه يادېږي.

همدا ډول که نباتي اعصاب ولولو نو وبه گورو چې د عالي حيواناتو په تدريجي پرمختيا کې د مرکزي عصبي سيستم ځينی تقسيمات او دندې رامنځته شوي.

يوه برخه يې د سوماتيک اعصاب يا هغه جسمي سيستم ده چې هلته محيطي او مرکزي عصبي سيستم داخل وي او د هغو اطلاعاتو د پوهيدو لپاره ځانگړي شوي وي چې د چاپيريال څخه پيدا او حرکات تنظيموي. دويمه برخه يې د نباتي اعصابو سيستم ده، چې د داخلي غړو د لارښوونې او د موادو د بدلولو لپاره ځانگړی شوې ده.

د نباتي اعصابو سيستم او همدا ډول د حسي غړو د توازن او عموماً ټول غړي لکه د سوماتيک اعصابو سيستم هم د لازمو رژيمونو د فعاليتونو لپاره چمتو کول په غاړه لري.

دا سیستم د بدن د ټولو غړو خواړه تامینوي او د ټولو سیستمونو په عظمي فعالیت کې د انرژي په تامینولو کې چې پخپله مغز هم د هغو له ډلې څخه دي شامل دي.

لوستل، لیکل او هر ډول خوځښتونه او کړنې د سوماتیک اعصابو په مرسته ترسره کېږي دا دندې د مغزو د عالي دندو په واسطه ترسره او کنټرولېږي چې دا د ارادې په نوم یادېږي.

مونږ په اسانۍ سره حروف جلا کولای شو او د غوښتنې په صورت کې وهغه څه چې لیکو په لور اواز یا پخپلې ارادې سره ولولو.

د سوماتیک اعصابو د فعالیت سیستم د اسکلیټ او غړو فعالیت چې له هغې جملې څخه ټول هغه حرکات چې په ارادې ډول د انسان له خوا ترسره کېږي د ارادې حرکاتو په نوم یادېږي.

ارادې فعالیت د انفرادي ژوند په بهیر او د زده کړې په نتیجه کې جوړېږي. د یادونې وړ ده چې زده کړل شوي ارادې خوځښتونه په څو څو ځله تکرارولو سره کیدای شي په اتوماتیکه توګه یاد شي.

ددې په یادونې سره د نباتي او سوماتیک اعصابو د سیستم ترمنځ ټینګه اناټومي اړیکه موجوده ده.

بالاخره باید یادونه وکړو چې بڼوونه روزنه د فزیولوژي سره ډیره پراخه اړیکه لري چې مونږ یې پدې بحث کې گنجایش نه وینو او په همدې لنډیز دلته بسنه کوو

پای

اخذلیکون

- ۱- امین، امین الله و دیگران (۲۰۰۹) پیداکوژی لارثبود. چاپ اول، کویت العادف پرننتنگ پرس.
- ۲- اقا زاده، احمد. (۱۳۸۱). آموزش و پرورش تطبیقی. تهران، سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاه (سمت).
- ۳- آموزگار، محمد حسن. (۱۳۷۹). فلسفه و مکتب های فلسفی. چاپ اول، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- ۴- اریان پور، امیرحسین، (۱۳۶۴)، جامعه شناسی هنر. کابل، چاپ دوتاسیون مطبعه حزبی.
- ۵- جونز، گرنٹ. (۱۳۷۶)، اقتصاد آموزش و پرورش، چاپ اول، اصفهان، انتشارات، جهاد، دانشگاه اصفهان.
- ۶- چند تن از اساتید غرب. (۱۳۶۶)، فلسفه یا پژوهش حقیقت. چاپ دوم، ترجمه سید جلال الدین مجتبیوی. تهران، انتشارات حکمت.
- ۷- حجتی، محمد باقر. (۱۳۷۴)، اسلام و تعلیم و تربیت، بخش اول تربیت. چاپ شانزدهم. تهران، انتشارات، امیر کبیر.
- ۸- خاتونی، علی رضا. (۱۳۸۶)، چکیدی روان پرستاری. چاپ اول. تهران، انتشارات سماط.
- ۹- داوری، رضا. (۱۳۵۹)، فلسفه چیست. چاپ اول. تهران، انتشارات: انجمن اسلامی حکمت.

۱۰- زرشکی، علی دره و دیگران (۱۳۸۰)، درس نامه علوم پایه پزشکی ایران بهداشت و علوم تندرستی. جلد سوم، تهران، ناشر: موسسه فرهنگی انتشاراتی تیمور زاده— نشر طبیب.

۱۱- طباطبایی، محمد حسن. (۱۳۶۶)، اصول فلسفه او روش ریالیزم، جلد یک. تهران. انتشارات امیر کبیر.

۱۲- طبیبی، فرانگ. (۱۳۸۰)، درس نامه علوم پایه پزشکی. جلد ۷. تهران، ناشر: موسسه فرهنگی انتشاراتی تیمور زاده، نشر طبیب.

۱۳- عالم، عبدالرحمن. (۱۳۸۷)، بنیادهای علم سیاست. چاپ هژدهم، تهران، چاپ غزال.

۱۴- فولادی، دای. (۱۳۸۲)، دین، فرهنگ، سیاست. چاپ اول. کابل، نشر بنیاد انکشاف مدنی.

۱۵- قوام، سید عبدالعی. (۱۳۸۱)، سیاست های مقایسوی، چاپ چهارم. تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه های (سمت).

۱۷- کاروان، علی محمد و جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۰)، علوم تربیتی ماهیت و قلمرو آن، چاپ اول. سازمان مطالعه و تدوین کتب انسانی دانشگاه (سمت).

۱۸- مشایخ، فریده. (۱۳۸۵)، دیدگاههای نو در برنامه ریزی آموزشی. چاپ ششم. تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه (سمت)

۱۹- نیکزاد، محمود و د یگران. (۱۳۷۹)، اصول نظریه های تربیتی.
تهران، اعضاهیت علمی دانشگاه ازادی اسلامی.

۲۰- Hadded, W.D (۱۹۹۵), Education policy planning process:
an applied from work, paris, unesco, HEP.

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (خان افضل هده وال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې
اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي اثارو د
چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. مور له ټولو درنو
هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي او
مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ژباړونکي او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ژباړلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

M.Akbar Niazi

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د ژباړن د خپرونو لړ: ۲
د تحریک د خپرونو لړ: ۸۶